

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra speciální zootechniky

Chov zvířat v agroturistice s využitím v zooterapii

Bakalářská práce

Autor práce: Martina Divišová

Vedoucí práce: doc. Ing. Lukáš Zita, Ph.D.

© 2015 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Chov zvířat v agroturistice s využitím na zooterapii" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 14. 4. 2015

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. Lukáši Zitovi, Ph.D., za odborné vedení při vypracování bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala i Alžbětě Karbusické, Josefu Kleinovi, fyzioterapeutce Lence Seberové, Mgr. Lucii Síbkové a Bc. Monice Šťastné Kohoutové, DiS., za informace o vybraných agroturistických farmách, které se zabývají zooterapií. Poděkovat chci i své rodině za podporu.

Chov zvířat v agroturistice s využitím v zooterapii

Souhrn

Předmětem bakalářské práce bylo seznámit se s pojmy agroturistika a zooterapie. Práce je zpracována formou literární rešerše a jejím cílem je shrnutí dostupných informací o chovu hospodářských zvířat v agroturistice s využitím v zooterapii. V agroturistice jsou k zooterapii využívána nejčastěji hospodářská zvířata, především koně. Z tohoto důvodu je jim věnována značná část práce. Opomenuta nejsou ani ostatní hospodářská zvířata (skot, ovce, kozy, aj.), která mají v této oblasti také své místo.

V úvodní části literárního přehledu jsou krátce shrnuty poznatky o historii a typologii agroturistiky, což je její rozčlenění do jednotlivých typů. Například zda klienti na farmách pracují, či nikoliv. Další část literární rešerše vymezuje pojem zooterapie od její historie, přes jednotlivé metody a využití terapie v agroturistice, po welfare (životní pohodu) zvířat v zooterapii.

Vlastní literární přehled taktéž popisuje využití hospodářských zvířat v rámci zooterapie. Tato terapie je známá jako tzv. farmingterapie. Jsou zde uvedeny vhodné druhy zvířat i skupiny klientů, pro které je tato terapie žádoucí. Vědecké studie dokazují příznivé vlivy pro člověka, patří sem přínosy fyzické i psychické.

Dále se práce zabývá využitím koně v rámci zooterapie, hiporehabilitací. Hiporehabilitace je rozdělena do jednotlivých oblastí: Hipoterapie, psychologického, pedagogického a psychoterapeutického ježdění a parajezdeckví. Každá oblast má svá specifika při výběru a výcviku koně, ale liší se i svými klienty.

V poslední části práce jsou uvedeny vybrané agroturistické farmy, které se zooterapii zabývají. Jedná se o farmy, které chovají určité druhy a plemena hospodářských zvířat a nabízejí svým návštěvníkům různé agroturistické služby. K těmto službám je přidružena i zooterapie pro handicapované klienty.

Klíčová slova: agroturistika, zooterapie, hiporehabilitace, hipoterapie, farmingterapie - terapie prací na farmě

Animal husbandry in the agritourism using the zotherapy

Summary

The aim of this bachelor thesis was to introduce the terms such as: agritourism and zotherapy. The thesis is elaborated as a literature review and the aim of this work is to summarize all available information regarding livestock farming in agritourism with possibility of using in zotherapy. In agritourism, the farm livestock - especially horses are most often used in zotherapy. That is why a considerable part of this work is devoted to them. Even the other farm livestock who has its place in this field are not omit (cattle, sheep, goats etc.).

In the introductory part of the literary review the knowledge about the history and typology of agritourism (which is its division into different types) are briefly summarized. For example whether the clients on the farms work or not. Another part of literary review defines the term „zotherapy“ since its history through various methods and therapy usage in agritourism to welfare of the animals in zotherapy.

The literary review also describes the use of farm livestock within zotherapy. This therapy is known as so-called farming therapy. Appropriate animal species and groups of clients who is this therapy suitable for are given here. Scientific studies have shown beneficial effects for human including both physical and mental benefits.

Furthermore the thesis deals with the use of horses within zotherapy by equine assisted activities and therapies. Equine assisted activities and therapies are divided into different areas: hippotherapy, psychological, educational and psychotherapeutic riding; and therapeutic horseback riding. Each area has its own specifics in the selection and training of horses but can vary also by clients.

In the last part of the thesis there are mentioned selected agritouristic farms, which deal zotherapy. These farms breed certain species and breeds of farm livestock and offer their clients a variety of agritouristic services. These services are also associated with zotherapy for disabled clients.

Keywords: agritourism, zotherapy, equine assisted activities and therapies, hippotherapy, farming therapy - therapy by working in the farm

Obsah

1 Úvod.....	7
2 Cíl práce	8
3 Literární přehled	9
3.1 Agroturistika	9
3.1.1 Historie.....	10
3.1.2 Typologie	11
3.2 Zooterapie	12
3.2.1 Historie.....	13
3.2.2 Rozdělení zooterapie dle metody.....	14
3.2.3 Využití terapie v agroturistice.....	16
3.2.4 Welfare a etika zvířat v zooterapii	16
3.3 Využití hospodářských zvířat v rámci zooterapie.....	18
3.3.1 Vhodné druhy zvířat	19
3.3.2 Cílová skupina klientů	20
3.3.3 Přínosy pro klienty	21
3.3.4 Situace v České republice	22
3.4 Využití koně v rámci zooterapie – hiporehabilitace.....	23
3.4.1 Historie.....	24
3.4.2 Vývoj hiporehabilitace v Čechách	25
3.4.3 Rozdělení hiporehabilitace	25
3.4.4 Výběr koně pro terapeutické využití.....	26
3.4.5 Hipoterapie.....	28
3.4.6 Psychologické, pedagogické a psychoterapeutické ježdění.....	31
3.4.7 Parajezdecktví	32
3.5 Vybrané agroturistické farmy v ČR zabývající se zooterapií.....	35
3.5.1 Farma Hucul	35
3.5.2 Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře	36
3.5.3 Ekologická farma Arnika.....	37
4 Závěr.....	38
5 Seznam literatury	39
6 Přílohy	49
6.1 Seznam příloh	54

1 Úvod

Agroturistika je jednou z forem venkovského cestovního ruchu. Zaměřuje se na pobyt člověka v prostředí zemědělské farmy, který je spojený s rekreací nebo prací na farmě. Lidé využívají agroturistiku stále více, nejčastějším důvodem je vyhnout se ruchu velkoměsta. Převážná část obyvatel České republiky žije ve městech a řada z nich ani o dovolených hranice městského života nepřekračuje. Agroturistika od svého vzniku prošla a stále prochází mnoha změnami. Nadále zůstává moderním způsobem trávení volného času, a je tedy stále na vzestupu, ale mění se její konkrétní podoba. Její původně hlavní součástí, práce na farmě, ustupuje do pozadí. Naopak roste význam jejích jiných předností, například kontakt se zvířaty, který má terapeutický účinek.

Zooterapie je podpůrná terapeutická metoda a zakládá se na vztahu člověka a zvířete. Lze k ní využít různé druhy zvířat. V literárním přehledu této bakalářské práce se zaměřuji na využití hospodářských zvířat a koní v rámci zooterapie. K terapii však mohou být využita i domestikovaná zvířata jako pes, kočka, fretka, činčila, morče a další.

Nejznámější a nejvíce rozšířenou formou zooterapie je komplexní rehabilitační metoda při využití koně, hiporehabilitace, která je v České republice na velmi dobré úrovni. Začínají se rozšiřovat i terapie prací na farmě u hospodářských zvířat, farmingterapie, které u nás nejsou zatím tolik známé, ale začínají se dostávat do lidského povědomí.

V České republice nabízí své služby poměrně mnoho agroturistických farem, které poskytují svým návštěvníkům možnost nahlédnout do chodu farmy, anebo se aktivně podílet na zemědělské výrobě a ošetřování zvířat. Tyto farmy jsou určeny především pro zdravé lidi. Nicméně se v České republice rozšiřují i takové agroturistické farmy, které vedle běžných agroturistických služeb nabízejí i terapie za pomoci zvířat, jejichž důsledkem je zlepšení psychického i fyzického stavu, např. handicapovaných klientů.

2 Cíl práce

Cílem této bakalářské práce je seznámit se s pojmy agroturistika a zooterapie. Sepsat literární rešerši o chovu zvířat v agroturistice, ve které jsou využívána zvířata na zooterapii, a zmapovat možnosti na specializovaných pracovištích, kde se zvířata pro tyto účely využívají.

3 Literární přehled

3.1 Agroturistika

Agroturistika není synonymem pro venkovskou turistiku, je to spíše konkrétnější podmnožina venkovské turistiky jako širšího konceptu (Nilsson, 2002).

Sznajder et al. (2009) uvádějí, že anglický termín „agritourism“, v českém překladu agroturistika, se objevil v mezinárodní literatuře v posledních 25 letech 20. století. Existuje i paralelní slovo, „agrotourism“, v českém překladu agroturismus. Oba pojmy se skládají ze dvou částí: „Agri“ nebo „agro“ a „tourism“. Předpona „agri“ pochází z latinského termínu „ager“ (agri-genitiv), což znamená „pole“, zatímco „agro“ pochází z řeckého termínu „agros“, což znamená „půda“ a termínu „agronomos“, tj. osoba řídící pozemní panství, zatímco „tourism“ (turistika) je forma aktivní rekreace člověka daleko od místa bydliště, která je inspirována poznávacími, rekreačními a sportovními potřebami.

Kombinace předpony „agri“ s podstatným jménem „tourism“ (turistika) vedly k vytvoření nového slova, které znamená turistickou činnost člověka, jejímž cílem je přiblížit se zemědělskému provozu a rekreovat se v zemědělském prostředí (Sznajder et al., 2009).

Termín agroturistika je chápán rozdílně turisty a poskytovateli agroturistických služeb. Pro turisty agroturistika znamená seznámení se se zemědělskou výrobou nebo rekreaci v zemědělském prostředí (Sznajder et al., 2009). Může také zahrnovat možnost pomoci se zemědělskými úkoly během návštěvy. Nicméně tato definice plně neposkytuje to, co pojem znamená. Existuje mnoho definic pro pojem agroturistika.

Agroturistika popisuje téměř jakoukoli činnost, při které návštěvník farmy nebo jiného zemědělského prostředí uvažuje o zemědělské krajině nebo se podílí na zemědělském procesu pro rekreaci či trávení volného času (Fleischer et Tchetchik, 2005). Václavík (2008) definuje agroturistiku jako formu podnikání na fungující zemědělské farmě či ranči, zaměřenou na zabavení návštěvníků, s cílem přinášet zemědělcům dodatečný příjem. Marques (2006) uvádí, že agroturistika je specifickým typem venkovské turistiky, ve které musí být dům hostitele začleněn do zemědělské nemovitosti, obývané majitelem, který umožňuje návštěvníkům účastnit se zemědělských a doplňkových činností v objektu. Barbieri et Mshenga (2008) zmiňují, že agroturistika je jakýkoli postup, který se využívá na zemědělské farmě za účelem přilákání návštěvníků. Ve srovnání s tím Sharpley et Sharpley (1997) definují agroturistiku jako turistické nabídky, které jsou přímo spojené s agrárním prostředím, agrárními výrobky

nebo agrárními pobyty. Oproti tomu McGehee et al. (2007) definují agroturistiku jako venkovské podniky, které mají jak pracovní prostředí farmy, tak i komerční turistickou složku.

Iakovidou (1997) definuje agroturismus jako turistické aktivity, které jsou realizovány v mimoměstských oblastech osobami, jejichž hlavní pracovní poměr je v primárním nebo v sekundárním sektoru národního hospodářství. Wall (2000) uvádí, že agroturismus je poskytování turistických příležitostí na zemědělských farmách.

Sznajder et al. (2009) uvádějí, že agroturismus poskytuje lidem agroturistické služby, které zahrnují různé formy -

- ubytování - „agri-accommodation“
- potravin a nápojů - „agri-food and beverages“
- rekreace - „agri-recreation“
- relaxace - „agri-relaxation“
- sportu - „agri-sport“
- zdravotní péče a rehabilitace - „agri-therapy“

3.1.1 Historie

Historie rekreace na farmách, tedy to, co je v současné době označováno jako agroturistika, je velmi dlouhá. Může být i tak dlouhá, jako historie měst a populací zapojených do nezemědělské podnikatelské činnosti (Sznajder et al., 2009).

Někteří autoři, například Wolfe et Holland (2005) uvádějí, že v USA má agroturistika dlouhou historii. Rekreace a turistika související se zemědělskými farmami může být vysledována v roce 1800, kdy lidé z měst navštěvovali příbuzné na venkově, ve snaze uniknout letním vedrům ve městě. V roce 1920 se návštěvy venkova staly více populární díky většímu využívání automobilů. V období druhé světové války, v letech 1930 a 1940, lidé vyhledávali rekreaci na venkově, aby unikli stresu z Velké hospodářské krize a z války. Tyto požadavky na rekreaci na venkově vedly k širokému zájmu o jízdu na koni, farmy s dětskými zoo (farm petting zoos) a nostalgické farmy během let 1960 a 1970. V letech 1980 a 1990 byly propagovány dovolené na farmách, které zahrnovaly ubytování, stravování a komerční prohlídky.

3.1.2 Typologie

Typologie agroturistiky významně přispívá tím, že poskytuje určitou strukturu pro rozlišení jednotlivých typů agroturistiky a jejích produktů (Flanigan et al., 2014).

Phillip et al. (2010) rozčlenili agroturistiku následovně:

1. Klienti na farmě nepracují „Non working farm agritourism“ (NWF)

„Non working farm“ je nejvíce sporný typ pro navrhovanou typologii agroturistiky, protože agroturistika může být chápána jako obecná venkovská turistika. Ve většině případů je NWF agroturistika realizována prostřednictvím zemědělského dědictví (např.: ubytování na zrekonstruovaném statku) nebo tvoří součást produktů (např.: demonstrace stříhání ovce na farmě, která chová ovce na vlnu). Další příklady NWF agroturistiky jsou historické atrakce na farmě, turistická aktivity na farmách (jízda na koni), mohla by pravděpodobně zahrnovat i farmářské trhy a přístup na pozemky farmy.

2. Pasivní kontakt s agroturistikou „Working farm, passive contact, agritourism“ (WFPC)

Tento typ agroturistiky představují turistické činnosti (např.: ubytování na farmě, outdoorové aktivity), dříve označeny jako často se vyskytující typ agroturistiky na trhu (Roberts et Hall, 2001).

V WFPC formě agroturistiky zemědělci využívají stávající zdroje (činnosti a produkty) jako prostředek, kterým doplňují svůj příjem, aniž by zasahovali do zemědělství jako samostatné činnosti (Barbieri et Mshenga, 2008).

Agroturistika typu WFPC je založena na hospodářských zdrojích, jako jsou venkovní prostory (např.: centra různých aktivit) a již nevyužívané hospodářské budovy (rekreační chaty a chalupy).

3. Nepřímý kontakt s agroturistikou „Working farm, indirect contact agritourism“ (WFIC)

WFIC je typ agroturistiky, který spojuje zemědělskou farmu s turistickými produkty. Kontakt s přírodou je v tomto případě „nepřímý“. Zemědělské produkty se promítnou do výrobků pro turisty. Tato turistika se zaměřuje na pohostinství a ubytování. Názorným příkladem WFIC agroturistiky je např. návštěva vinařství nebo demonstrace výroby másla (Phillip et al., 2010).

4. Přímý kontakt s agroturistikou „Working farm, direct contact, staged agritourism“ (WFDCS)

Definice agroturistiky typu WFDCS odpovídá údajům MacCannella (1973), který uvádí, že turisté zažívají zemědělské činnosti, které jsou organizovány cíleně pro cestovní ruch (např.: prohlídka farmy).

Nicméně do WFDCS agroturistiky se zahrnují i ukázky zemědělské práce (např.: dojení krav, vystavování ovčáků, hnaní dobytka) a přímý fyzický kontakt s hospodářskými zvířaty (např.: krmení a péče o zvířata) (Phillip et al., 2010).

5. Přímý kontakt s autentickou agroturistikou „Working farm, direct contact, authentic agritourism“ (WFDCA)

Ve formě agroturistiky WFDCA zažívají turisté zemědělské činnosti fyzicky. Z první ruky sbírají své vlastní zkušenosti, protože se podílejí na hospodářských úkolech (MacCannell, 1973).

Jedním z příkladů, kdy turisté přicházejí do přímého kontaktu s autentickými zemědělskými činnostmi je „WOOOFing“, který se používá na ekologických farmách. V tomto případě turisté přispívají svou prací v zemědělském hospodářství výměnou za ubytování a často i potraviny (McIntosh et Bonnemann, 2006).

3.2 Zooterapie

Zooterapie je terapeutické působení kontaktu člověka se zvířaty při psychických, psychosomatických a somatických problémech. Ty vznikají vytržením člověka z přirozených základů a jeho odcizením od přírody (Rynešová, 2011). Stejně tak Freeman (2007) konstatuje, že pojmem zooterapie rozumíme pozitivní až léčebné působení zvířete na člověka. Ať už nám jde o zlepšení paměti, motoriky, komunikace nebo zmírnění stresu.

Odendaal (2000) uvádí, že typická pozitivní interakce člověka s člověkem může být stejně dobře nahrazena interakcí člověk - zvíře. Právě v tomto ohledu je zvířecí společník skutečně považován za terapeutický prostředek.

Jako podpůrná terapeutická metoda se zooterapie zakládá na vztahu člověka a zvířete. Jedná se v podstatě o ucelený terapeutický přístup za přítomnosti zvířat. Ten může mít aktivní nebo pasivní průběh. Záleží na schopnostech a možnostech jednotlivých klientů. Zvířata mají obrovský energetický náboj, ze kterého lze čerpat velké množství energie. Terapie domácími zvířaty je uznávanou metodou i v zahraničí, rovněž i u nás si postupně získává své příznivce (Rynešová, 2011).

Zooterapie se uplatňuje v mnoha oborech, např. v sociální pedagogice, psychologii, psychiatrii, sociologii, gerontologii a gerontopsychiatrii. Veškeré výzkumy se ve svých výsledcích shodují v tom, že dlouhodobý kontakt se zvířaty je provázen příznivými fyziologickými, psychologickými a sociálními stavy, které vylepšují celkové zdraví, upravují psychiku, a tím i kvalitu života člověka (Rynešová, 2011).

Aktivity se zvířaty mohou být léčebným mechanismem při kardiovaskulárních poruchách, depresivních stavech, demenci a dalších psychiatrických onemocněních. Zvíře zlepšuje terapeutický vztah s terapeutem a posiluje emocionální odezvu klienta (Kovács et al., 2004).

3.2.1 Historie

Využívání zvířat pro nejrůznější druhy pomoci člověku je stejně staré jako domestikace. V těsném soužití se zvířaty, které bylo podmínkou přežití v drsných přírodních podmínkách, člověk brzy zaznamenal i možnosti léčebného využívání zvířat (Lacinová, 2007). Pozitivní interakce mezi člověkem a zvířetem bylo k léčebně rehabilitačním účelům empiricky využíváno již před staletími (Hlušičková et Gardiánová, 2014).

Lacinová (2007) uvádí, že terapeutické nasazování zvířecích pomocníků do léčebných zařízení bylo historicky zaznamenáno. V Belgii (Gheel) doplňková terapie zdravotně postižených od 8. do 9. století, od 18. století v Anglii fungoval ústav pro duševně nemocné (klinika York Retreat v Yorkshiru), kde pacienti obhospodařovali zahrádku, králíky a drůbež. V 19. století vzniklo v německém Bethelu centrum pro epileptiky, které od svého počátku využívalo léčebných sil psů, koček, ovcí a koz, později i ptáků a koní. Toto zařízení v moderní a rozšířené podobě funguje dodnes.

První použití zvířat v nemocnicích v USA bylo podle dochovaných zpráv v roce 1919, využívali se zde psi (Lacinová, 2007). V roce 1929 bylo zjištěno, že při hlazení psa člověkem krevní tlak psa poklesne (Cusack et Smith, 1984). Teprve o 50 let později bylo dokázáno, že krevní tlak osoby, která je v pozitivní interakci se zvířetem také klesá (Odendaal, 2000). Od roku 1942 byli v New Yorku psi nasazováni pro rehabilitaci válečných zranění letců. V Norsku bylo roku 1966 založeno rehabilitační centrum Beitostolen pro zdravotně postižené, kde se vedle fyzioterapie stali součástí léčebného režimu také psi a koně (Lacinová, 2007).

Koncem 60. let minulého století založili lékaři, psychologové, etologové, psychoterapeuti a gerontologové z USA a Anglie společnost provádějící další výzkumy lidsko - zvířecích vztahů. V Americe znamenal největší průlom rok 1969, kdy byla zásluhou

osobní zkušenosti amerického psychiatra B. M. Levinsona obrácena pozornost lékařské veřejnosti k možnosti zooterapie díky terapeutickému úspěchu psiho „koterapeuta“. Roku 1982 stanovil B. M. Levinson metodologické zásady nové vědní disciplíny „pet-facilitated therapy“ – zvířaty podporované terapie (Lacinová, 2007). Stejně tak Serpell (2000) uvádí, že od roku 1980 se začalo alespoň částečně pohlížet na zvířata z hlediska terapeutických přínosů. Lacinová (2007) uvádí, že také Německo se od 80. let připojilo k zavádění praktických i výzkumných aktivit. Nejvíce se uplatňovalo terapeutické ježdění na koni, dále aktivity nebo terapie se psy.

V posledních desetiletích dochází k poměrně rychlému rozvoji využití zvířat jako podpůrného prostředku k léčbě a rehabilitaci lidí s nejrůznějšími handicap, vznikají nejrůznější studie, dochází ke koordinaci na mezinárodní úrovni, vydávají se jednotné směrnice a doporučení. Přesto zooterapie stále není řadou odborníků přijímána (Hlušíčková et Gardiánová, 2014).

3.2.2 Rozdělení zooterapie dle metody

- „**AAA - Animal Assisted Activities**“ - aktivity za pomoci zvířat

Pet Partners (2012a) definují v programu americké neziskové společnosti Delta Society AAA jako činnost, která zvyšuje kvalitu života jedince díky motivačním, vzdělávacím, rekreačním nebo terapeutickým přínosům. Aktivity za pomoci zvířat se uskutečňují v různých prostředích. Provádějí je speciálně vyškolení odborníci, pomocníci, ale i dobrovolníci ve spojení se zvířaty, která splňují určitá kritéria, jimiž jsou standardy pro AAA. Aktivity za pomoci zvířat jsou v podstatě neformální činnosti, tzv. „meet and greet“ (setkat a pozdravit), které zahrnují návštěvy zvířat u lidí. Stejná činnost se může uplatňovat s mnoha lidmi na rozdíl od terapie, která se přizpůsobuje na konkrétní osobu a zdravotní stav. Stejně tak Chandler (2005) uvádí, že podle norem Delta Society zahrnuje tato forma zvířata navštěvující lidi. Stejnou činnost je možno aplikovat na různé osoby, na rozdíl od terapie, která je přizpůsobena určité osobě nebo zdravotnímu stavu.

Arluke (2010) zjistil, že AAA vykazuje více konkrétní přínosy působení, včetně výuky znalostí o zvířatech u mladých lidí, snížení agresivity, omezení úzkosti a deprese, zlepšení odborných a sociálních dovedností, jako je empatie, rozhodování, trpělivost, soustředěnost a mezilidská komunikace.

- **„AAT - Animal Assisted Therapy“** - terapie za pomoci zvířat

Je to cílená intervence, ve které je zvíře nedílnou součástí léčebného procesu. Zvíře musí splňovat určitá kritéria. AAT je určena na podporu a zlepšení tělesných, sociálních, emocionálních a kognitivních funkcí člověka. Stanovují se v ní cíle pro každého jednotlivce a měří se pokroky (Pet Partners, 2012b). Tato metoda zooterapie je založena na holistickém přístupu prostřednictvím interakce se zvířaty (Kamioka et al., 2014).

Obecně platí, že AAT vyžaduje pověřené poskytovatele lékařské péče, kteří vedou vzájemnou interakci mezi pacientem a zvířetem za účelem dosažení konkrétních cílů (Chandler, 2005).

Pedersen et al. (2012) ve své studii zkoumali případné změny v oblasti duševního zdraví u lidí s klinickou depresí. Jejich jediným úkolem byla práce s hospodářskými zvířaty na farmě. Intervence se skládala z práce a interakce s hospodářskými zvířaty dvakrát týdně po dobu 12 týdnů. U klientů, kteří se zúčastnili AAT, došlo k významným pozitivním změnám v jejich depresích.

Kamioka et al. (2014) vytvořili studii, která porovnála 18 studií s různými druhy zvířat. Jejím cílem bylo zjistit účinnost AAT. Srovnáním všech studií došli k závěru, že AAT může být efektivní u léčby duševních poruch a poruch chování, jako jsou deprese, schizofrenie, závislosti na alkoholu nebo drogách.

Ačkoli zooterapie ještě není přijata řadou odborníků, AAT a její účinky přicházejí do širšího povědomí veřejnosti (Hlušíčková et Gardiánová, 2014).

- **„AAE - Animal Assisted Education“** - vzdělávání za pomoci zvířat

Freeman (2007) definuje AAE jako přirozený nebo cílený kontakt člověka a zvířete zaměřený na rozšíření nebo zlepšení výchovy, vzdělání nebo sociálních dovedností klienta. Hlavním cílem AAE je přirozené zvýšení motivace k učení a osobnímu rozvoji. Klienty jsou nejčastěji osoby se specifickými poruchami učení, chování nebo komunikace. Typickou technikou je využití zvířete jako prostředníka pro výuku.

- **„AACR - Animal Assisted Crisis Response“** - krizová intervence za pomoci zvířat

Je to přirozený kontakt zvířete a člověka, který se ocitl v krizovém prostředí, zaměřený na odbourávání stresu a celkové zlepšení psychického nebo i fyzického stavu klienta. Náplň činnosti ovlivňuje momentální krizová situace (kriminální čin, přírodní katastrofa apod.). Nejčastějšími klienty jsou oběti katastrof nebo násilí. Využívají se psychologické metody, empatie, hlazení a motivace ke komunikaci (Freeman, 2007).

3.2.3 Využití terapie v agroturistice

Sznajder et al. (2009) uvádějí skutečnost, že v souvislosti s agroturistikou mohou být využívány terapeutické služby, které jsou rozvíjejícím se odvětvím agroturistiky. Název „agri-therapy“ (zemědělská terapie) je odůvodněn tím, že léčba musí probíhat na farmě nebo ve venkovské oblasti. Agroturistika nabízí v zemědělské terapii své produkty nebo služby a to:

- „Animal assisted therapy“ (AAT) - terapie za pomoci zvířat
- „Therapy applying plant and animal specifics“ - terapie za použití rostlinných a živočišných produktů: Aromaterapie, apiterapie
- „Specific diets“ - specifická strava
- „Mini-health resorts“ – mini lázně (Sznajder et al., 2009).

Dudák et Pavelka (2012) uvádějí, že agroturistika od svého vzniku v západní Evropě prošla a zvláště nyní prochází mnoha změnami. Přesto zůstává moderním způsobem trávení volného času, a je tedy stále na vzestupu, i když se její obsah a také její konkrétní podoby mění. K lákadlům agroturistiky patřila možnost práce na farmě, zahradě nebo v sadu, ale tato její původně hlavní část ustupuje do pozadí. Naopak roste význam jiných předností např. kontakt se zvířaty, mající často terapeutický účinek.

Smoyak (2003) popisuje projekt, ve kterém se setkávají klienti (s psychickými, ale i somatickými nemocemi) na farmě se zvířaty (kozy, koně, muly). Tato setkávání pomáhají nemocným klientům rozvíjet jejich důvěru ke zvířatům a skrze tento kontakt i důvěru k sobě samým a ke světu. S tím souvisí i pozitivní vliv zvířecí terapie na rozvoj sociálních dovedností těchto klientů. Pomocí takto získaných dovedností se klienti učí postupně vyrovnávat se svým onemocněním.

3.2.4 Welfare a etika zvířat v zooterapii

Welfare (životní pohoda) zvířat představuje stav, ve kterém se organismus zvířete snaží vyrovnat s prostředím, ve kterém žije (Broom, 1986).

Welfare se definuje jako stav naplnění všech materiálních a nemateriálních podmínek, které jsou předpokladem zdraví organismu, kdy je zvíře v souladu s jeho životním prostředím. Nejedná se přitom jen o splnění základních podmínek života a zdraví zvířat, předpokládá stejně tak i ochranu před fyzickým, psychickým strádáním a týráním. Zvíře má nárok na to, aby mu chovatel vytvářel předpoklady pro zabezpečení vyššího stupně uspokojení jeho životních potřeb (Doležal et al., 2004).

K dosažení životní pohody (welfare) v chovech zvířat je třeba vytvořit takové podmínky, které zajistí požadavky stanovené Britskou radou pro ochranu hospodářských zvířat (Farm Animal Welfare Council – FAWC), která těchto pět svobod novelizovala v r. 1993 takto:

1. **Odstranění hladu, žízně a podvýživy** – neomezený přístup ke krmivu a čerstvé napájecí vodě v množství dostačujícím pro zachování dobrého zdravotního stavu, fyzické i psychické energie.
2. **Odstranění fyzikálních a tepelných faktorů nepohody** – zajištění odpovídajícího prostředí včetně zabezpečení před nepřízní makroklimatu a pohodlného místa k odpočinku.
3. **Odstranění příčin vzniku bolesti, zranění, nemoci** – v první řadě prevence onemocnění, popř. rychlá diagnostika a terapie.
4. **Možnost projevů normálního chování** – zajištění dostatečného prostoru, vhodného vybavení a možnosti sociálních kontaktů s jedinci téhož druhu.
5. **Odstranění strachu a deprese (úzkosti)** – vyloučení takových podmínek, které by způsobovaly psychické strádání a utrpení (Doležal et al., 2004).

Vízdalová (2005) upozorňuje na fakt, že je třeba důsledněji hájit potřeby zvířat, neboť jejich nevhodná a příliš dlouhá angažovanost v terapiích je stresem, který urychluje jejich stárnutí a vznik nemocí. Má-li člověk navázat a udržovat dobrý partnerský vztah se zvířetem, musí nejen respektovat jeho fyziologické potřeby a dbát o jeho dobrý zdravotní stav a fyzickou kondici, ale musí rovněž poznat specifčnosti jeho chování a respektovat individualitu svého zvířecího společníka a přítele.

Základní etické principy pro využití zvířat v terapii – zpracováno dle Handbook on Animal-Assisted Therapy (Vízdalová, 2005):

- Všechna zvířata, která jsou v terapiích využívána, musí být chráněna před zneužíváním, nepohodlím a vyčerpáním jak fyzickým tak duševním.
- Zvíře musí mít vždy zajištěnou ošetrovatelskou a veterinární péči.
- Všechna zvířata musí mít k dispozici místo, kde mají klid, aby si mohla odpočinout od pracovních aktivit.
- V situaci, kde klient zvíře zneužívá úmyslně nebo neúmyslně, je nutno respektovat základní potřeby zvířete, i když to může znamenat ukončení kontaktů mezi klientem a

zvířetem. V případě, kdy má terapeut podezření, že klient zvíře zneužívá, musí zajistit taková bezpečnostní opatření, aby chránil zvířecí prosperitu a práva. Pokud existuje jakýkoliv důkaz o stresu nebo zneužívání se stává očividné, musí být kontakty mezi zvířetem a klientem ukončené.

- Klienti, kteří hrubě zneužívají terapeutické zvíře, mohou zcela zničit kapacitu zvířete pomáhat jiným.

3.3 Využití hospodářských zvířat v rámci zooterapie

Využití hospodářských zvířat a práce na farmě je podobně jako další a mnohem využívanější zooterapie (např. hiporehabilitace) důležitou součástí rehabilitačního a léčebného procesu (Hlušíčková et Gardiánová, 2014).

U hospodářských zvířat lze úspěšně praktikovat různé aspekty pracovní terapie u zdravotně postižených a osob s psychosociálními problémy. Tento typ terapie se někdy nazývá také „farmingterapie“ (Anitera, 2009).

Ve farmingterapii, čili terapii prací na farmě, se kombinuje přínos kontaktu se zvířaty a přírodou s pracovní terapií. Pojem „multifunkční zemědělství“ byl poprvé použit roku 1992 na konferenci OSN (Organizace spojených národů) o životním prostředí a rozvoji – Summit Země v Rio de Janeiru. Multifunkční zemědělství poskytuje vedle své primární funkce, zemědělské produkce, ještě další služby, a to např. vzdělávací, rekreační, kulturní, ekologické, terapeutické, sociální (Hassink et al., 2014).

Farmingterapie, tedy terapie prostřednictvím práce na farmě, je zvláštní formou zooterapie. Nejde jen o práci v přímém kontaktu se zvířaty, ale o práci v celém procesu chovu a ošetřování zvířat, včetně přípravy krmiva a vytváření dobré pohody zvířat. Tato terapie je považována za velmi důležitou a účinnou. Přispívá k integraci klientů do společnosti (Loučka, 2007). Jak popisují Hlušíčková et Gardiánová (2014) jde o léčebnou a preventivní metodu, která může být úspěšně použita ve vzdělávání, zejména dětí, ale i dospělých, kteří jsou sociálně, psychicky i fyzicky postiženi, nebo dokonce u zdravých lidí.

Hassink et al. (2014) přímo uvádějí, že existují dva úhly pohledu na tuto terapii.

1. Farmingterapie v širším slova smyslu (terapie prací na farmě)

Tento přístup využívá prostředí farmy, aby se klienti zapojili do zemědělské práce, která může zahrnovat kontakt se zvířaty a péče o ně, jakož i další práce v zemědělství, například rostlinnou výrobu, zahradnictví, práce v ovocných sadech, včelařství, zpracování zemědělských produktů, jako jsou mléčné výrobky atd. Zahraniční literatura se odkazuje na

tento typ léčby většinou jako na „Care Farming“, „Green Farming“ nebo „Social Farming“. Tato varianta farmingterapie zahrnuje veškerou interakci člověka se zvířaty a rostlinami, která může být použita ke zvýšení zdraví a kvality života osob se zdravotním postižením nebo sociálními handicapy. Tyto aktivity probíhají buď na farmách, ve speciálních zdravotních a sociálních zařízeních, nebo v nově se rozvíjejících organizacích.

2. Farmingterapie v užším slova smyslu (terapie hospodářskými zvířaty)

V této variantě farmingterapie klienti žijí na farmě a pečují o hospodářská zvířata. Výjimečně mohou být zvířata umístěna do domácího prostředí klienta nebo do příslušné instituce, kde klient žije. Tato forma léčby zajišťuje přímý kontakt se zvířaty. Klienti mají možnost vytvořit si vztah ke zvířatům. Jsou zapojeni v celém procesu chovu a péče o zvířata, například při krmení, čištění stájí atd. Tato terapie přispívá k integraci klientů do společnosti, vzniku pracovních návyků a zařazení mezi zdravé lidi.

3.3.1 Vhodné druhy zvířat

Zvířata jsou při farmingterapii využívána přes intenzivní kontakt. Musí být zcela domestikovaná, klidná, trpělivá a vycvičená nebo zvyklá na intenzivní fyzický kontakt, hlazení a objímání (Nachtmann, 2012). Příkladem může být kamerunská koza nebo miniaturní prasata, která se nechají drbat, krmit a objímat celé hodiny. Tento rozsáhlý kontakt, kdy zvířata umožňují klientům bezpečné krmení a ošetřování, poskytují klientovi zpětnou vazbu. Lama může být příkladem zpětné vazby, protože při nevhodném chování klienta si nenechá nasadit ohlávku. Další kontakt je pozorováním, příkladem jsou matky (např. prasnice), zejména s malými mláďaty, které se nemohou z bezpečnostních důvodů uplatnit v přímém styku s klienty, a nabízí se možnost pozorování vztahu. Tato terapie je vhodná zejména pro děti, které zažívají zanedbávání ze strany rodičů, získávají zkušenost, která může být terapeuticky zpracována (Hlušíčková et Gardiánová, 2014).

Loučka (2007) udává, že vhodnější jsou plemena více domestikovaná než plachá, bezrohá než rohatá, klidnější masná než temperamentní mléčná, samičího než samčího pohlaví. Mladá zvířata jsou mnohem lépe cvičitelná a přizpůsobivá než starší a stará. Při výběru je třeba dbát i na individuální vlastnosti a schopnosti zvířete. Důležité je přihlížet i k jejich pohlavnímu cyklu, protože v době říje ztrácejí zvířata zábrany.

V případě kontaktní terapie, výchovných programů pro děti a při práci se zdravotně postiženými se zejména hodí např. miniaturní plemena hospodářských zvířat - prasata, kozy, ovce, krávy, osli, poníci (Anitera, 2009).

Ovce, kozy a ostatní užitková zvířata jsou jako terapeutická zvířata obzvláště úspěšná, pokud jsou dobře zvyklá na přímý kontakt s člověkem, a pokud jsou v rámci terapeutického konceptu prostředkem pro integraci (Otterstedt, 2001). Kozy jsou vhodnější než ovce díky tomu, že jsou pohyblivější, učenlivější a mlsnější. Lze je tedy lépe vycvičit a nakontaktovat na klienty. U ovcí je vyvinut silnější stádový pud, a proto se hůře ovládají člověkem (Loučka, 2007).

Koně a další velká zvířata nejsou pro tento typ terapie zcela vhodná. Nevýhodou je jednak jejich velikost, jednak jsou náročná na ustájení, velkou spotřebu krmiva a náročné ošetřování. Za značnou nevýhodu lze považovat také jejich vysokou pořizovací cenu (Mahelka, 2000).

3.3.2 Cílová skupina klientů

Cílovou skupinu klientů definujeme věkem, pohlavím, diagnózou postižení a sociálním prostředím (Nerandžič, 2004), jedná se o zdravotně handicapované. Světová zdravotnická organizace vydala v roce 1980 Mezinárodní klasifikaci poruch, disabilit (omezení) a handicapů MKPDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps). Jednotčím pojmem se stal pojem „postižení“ (angl. disablement), které zahrnuje 3 nové základní komponenty: Poškození, zneschopnění a znevýhodnění (Šesták, 2007).

Hassink et al. (2014) zmiňují skupinu dětí a mládež ve věku od 2 do 18 let s hyperaktivitou, poruchou pozornosti nebo s autistickou poruchou. Bohužel do této skupiny často patří i děti z dětských domovů. Na farmách si hrají, vzdělávají se a je realizována terapeutická činnost, např. speciální programy po vyučování nebo o víkendu. Některé farmy fungují jako krizová útočiště pro mladé lidi, kteří potřebují být po určitou dobu umístěni mimo domácí prostředí (jako ochrana před agresí, zneužíváním, šikanou).

Elings (2012) uvádí, že farmingterapie může být určena pro mládež s problémovým chováním. Tvoří ji klienti, kteří mají problémy ve školách i v kolektivu, patří sem i klienti, kteří užívají návykové látky či spáchali trestný čin, na jehož základě byli umístěni do diagnostických či výchovných ústavů. Tito mladí lidé jsou ve svém prostředí často vystaveni agresí, sami se chovají agresivně, bývají chronickými útěkáři, vyhýbají se školní docházce či práci nebo mají špatné přátele a nevhodný způsob trávení volného času.

Dalšími skupinami jsou dospělí lidé se syndromem vyhoření, únavovým či stresovým syndromem, přičemž těmto lidem pomáhá radikální změna prostředí, fyzická námaha, odpoutání se od každodenních problémů. Z hlediska mentálně hygienického umožňuje

pracovní úsilí odvod přebytečné energie. Zařazuje člověka do řádu sociálních vztahů, uspokojuje jeho potřeby ctížádosti, sebeuplatnění a sebeúcty, dává pocit seberealizace a společenské užitečnosti (Šesták, 2007). Dlouhodobě nezaměstnaní, vězni, duševně nemocní a závislí lidé prací na farmě získávají nebo si upevňují pracovní návyky, budují pocit zodpovědnosti a zvyšují si sebevědomí a pocit vlastní užitečnosti (Haigh, 2008).

Farmingterapie může být vhodná také pro seniory. Pro tyto osoby je vytvořen denní program, aby se staří lidé aktivizovali a nepřipadali si v tomto světě zbyteční. Jde zejména o trénink hrubé a jemné motoriky, motivaci k pohybu. Poskytuje oporu při odloučení od rodiny, působí jako prevence proti depresi anebo depresi snižuje, odpoutá klienta od problému, posílí pocit bezpečí (Hassink et al., 2014).

Hassink et al. (2014) dále uvádějí, že tato terapie může být vhodná také pro veterány (četné příklady v USA). Práce jim pomáhá znovu najít smysl života, vyrovnat se s častými traumatizujícími zážitky a zařadit se zpět do normálního života.

V řadě případů je výhodná kombinace dvou cílových skupin pro obě skupiny lidí, např. (bývalí) narkomani pracují s lidmi s Downovým syndromem, odsouzené ženy pomáhají seniorům (Hassink et al., 2014).

3.3.3 Přínosy pro klienty

Hine et al. (2008) zpracovali studii, která zkoumala zdravotní přínosy a změny parametrů, které ovlivňují duševní zdraví a zvýšení pocitu pohody jako přímý důsledek pobytu na farmě. Studie se zúčastnilo 72 lidí z různých cílových skupin na 7 farmách ve Velké Británii. Nezaměstnaní, lidé s mentálním postižením, mladí lidé trpící deziluzí, lidé léčící se z drogové nebo alkoholové závislosti, dále pak senioři, bývalí vojáci, rehabilitující lidé po nehodě nebo nemoci. U 64 % sledovaných osob došlo k výraznému nárůstu sebeúcty, ke zvýšení sebevědomí, zlepšení nálady a výraznému nárůstu celkově lepší nálady (v 88 %). Došlo ke snížení pocitu hněvu, deprese, zmatenosti, napětí a vyčerpání. Účastníci se cítili více aktivní a energičtí.

Použití hospodářských zvířat v AAT pro osoby s duševními poruchami zkoumali Berget et al. (2007). V této norské studii byly použity videozáznamy ke studiu pracovní schopnosti a chování 35 těžce nemocných psychiatrických pacientů v interakci s hospodářskými zvířaty během tříměsíční intervence. Pacienti vykazovali vyšší intenzitu práce na konci intervence, zejména to bylo patrné u pacientů se schizofrenií a poruchami osobnosti. Ve fyzickém kontaktu se zvířaty (krmení, čištění a dojení) strávili rozhodující čas.

U pacientů s afektivní poruchou zvýšení intenzity práce významně korelovalo se zvýšeným sebevědomím a snížením úzkosti. Z jejich studie vyplývá, že ergoterapie s hospodářskými zvířaty může být prospěšná pro některé osoby s duševními poruchami.

Vadnal a Košmelj (2006) realizovali rozsáhlý průzkum u rodičů postižených dětí, nakolik jsou ochotni zařadit své dítě do programu farmingterapie ve slovinských farmách. Průzkumu se zúčastnilo 361 lidí ze slovinského Sdružení pro osoby s mentálním postižením (Sožitje), rozdělených do 30 skupin; 54 % dotázaných rodičů souhlasilo, aby se děti účastnily rehabilitačního programu na farmě. Je příznačné, že byla vysoká korelace mezi ochotou rodičů nechat své děti zapojit do programu a věkem dítěte a stupněm jeho postižení, vzděláním rodičů a stávající zkušeností v zemědělství. Farmingterapie je zajímavá pro mladé lidi, rodiče s vyšším vzděláním, děti s nižším stupněm mentální retardace. Mladé matky s malými dětmi se zdravotním postižením souhlasily častěji než starší matky. Dále bylo zjištěno, že strach z nebezpečí při práci na farmě je menší než strach, že zdravotně postižení budou týráni nebo zneužíváni. Podle rodičů by měli být zemědělci více školeni v jednání s postiženými lidmi. Bylo zjištěno, že rodiče vidí ve farmingterapii způsob změnit jednotvárnost života postižených.

3.3.4 Situace v České republice

V prosinci 2009 byla pověřena Skupina pro strategické otázky v zemědělství, zřízená Ministrem zemědělství ČR, vypracováním Vizi českého zemědělství po roce 2010. Podkladem pro práci skupiny byly dílčí příspěvky zpracované dvanácti pracovními týmy pod vedením týmových koordinátorů z řad vedoucích pracovníků ministerstva zemědělství a za účasti celé řady odborníků z nevládních zemědělských i nezemědělských organizací, akademické sféry, zástupců regionů, politické reprezentace a dalších. Představuje také odbornou platformu pro budoucí koncepční práci v rezortu zemědělství. Materiál se bohužel jediným slovem nezmiňuje o farmingterapii v jakékoli podobě (Ministerstvo zemědělství ČR, 2010). Stejně tak ročenka ministerstva zemědělství - Zemědělství 2011, v níž se lze podrobně seznámit se stavem a výsledky českého zemědělství v roce 2011 – téma farmingterapie a sociální zemědělství vůbec nezmiňuje (Ministerstvo zemědělství ČR, 2012).

Slovní spojení „sociální zemědělství“ je v naší zemi takřka neznámé. Na projektu MAIE – Multifunctional Agriculture in Europe (Multifunkční zemědělství v Evropě – Sociální a environmentální vlivy na ekofarmy) spolupracují zástupci z Itálie, České republiky, Bulharska, Finska, Nizozemska, Portugalska a Německa. Cílem je rozšířit povědomí o

sociálním zemědělství, podpořit venkovské regiony, pracovat v dobře organizovaných sítích, zkvalitnit sociální práci kombinací se zemědělským prostředím (MAIE, 2012).

V České republice je řada organizací, které se zabývají farmingterapií. Je zde síť středisek ekologické výchovy a ekocenter využívajících hospodářská zvířata, např. Školní statek a krajské středisko ekologické výchovy Cheb. Dále jsou to občanská sdružení, socioterapeutické farmy, např. farma při Psychiatrické nemocnici v Praze Bohnicích (Hlušíčková et Gardiánová, 2014). V neposlední řadě také agroturistické farmy, např. Toulcův dvůr (Dudák a Pavelka, 2012).

3.4 Využití koně v rámci zooterapie – hiporehabilitace

Hiporehabilitace je komplexní pojem, který v sobě zahrnuje všechny formy využití koně jako prostředku pro léčbu či rehabilitaci osob handicapovaných či zdravotně oslabených. Je to metoda, která využívá koně jako nástroj pro léčbu či rehabilitaci některých somatických a psychických onemocnění (Rynešová, 2011).

Hiporehabilitace se používá v mnoha institucích na celém světě k léčbě jedinců s mentálním a tělesným postižením. Terapeutické jízdy na koni či hipoterapie se často používají k rehabilitaci dětí s dětskou mozkovou obrnou (Shurtleff et al., 2009), u pacientů s poraněním míchy (Lechner et al., 2003) a roztroušenou sklerózou (Hammer et al., 2005). I když mnoho studií prokázalo, že terapeutické jízdy na koni jsou přínosné pro léčbu různých onemocnění, tato problematika nebyla zatím zcela objasněna. A právě nedostatek vědeckých přístupů ke studiu terapeutického ježdění na koni může být hlavní překážkou pro rozvoj hipoterapie a ostatních oblastí terapeutického ježdění (Potter et al., 1994).

Rynešová (2011) uvádí, že účinky hiporehabilitace jsou biomechanické, fyziologické a psychické. Vyhnálek et Kůrková (1995) přímo uvádějí k biomechanickým účinkům, že trojrozměrný pohyb koňského hřbetu je pro člověka pohybově velmi podobný. Na jezdce sedícího na koňském hřbetě se při chůzi koně přenáší pohybový vzorec, který je podobný fyziologickému stereotypu lidské chůze, a to 90-100 rytmických impulsů za minutu. Tyto impulsy, které vznikají při změnách rychlosti a směru, mají navíc v kombinaci s odstředivými silami a zrychlením pozitivní terapeutický účinek. Rytmičké přenášení pohybu hřbetu koně jdoucího krokem působí kladně na uvolňování pohybových reakcí jezdce.

Fyziologické účinky Vyhnálek et Kůrková (1995) vysvětlují tak, že při jízdě na koni jsou vedle pohybového aparátu (pánev, páteř, svalstvo) přímo ovlivňovány i vnitřní orgány, kardiovaskulární systém, respirační systém, zažívací trakt a další. Vzprámeným držením těla a

rytmickým pohybem koňského hřbetu je podporováno prohloubené dýchání. Příznivě je ovlivňována i peristaltika žaludku, střev a močového ústrojí. Dochází ke zlepšenému prokrvení orgánů, což má příznivý vliv na jejich funkci. Tělesná teplota zvířete je o 1°C vyšší než u člověka, což může v určitých případech pozitivně ovlivnit uvolnění svalového napětí a relaxaci.

Pokud člověk zasahuje do světa koní, společný jazyk není verbální, ale emocionální, empatický a relační (Ezio et Salvatore, 2012). Psychické účinky Vyhnálek et Kůrková (1995) popisují jako způsob jedinečnosti spojení jezdce a koně, které vytváří atmosféru se silným pozitivním nábojem. To se projevuje zlepšením koncentrace pozornosti, schopnosti adaptace a kontroly chování. Činnost spojená s jízdou na koni odvádí pozornost pacienta od problémů. Tím může dojít k uvolnění psychického napětí a zábran. Klient nabývá pocit jistoty, roste u něj sebevědomí, protože pomocí koně dokáže něco, co by vlastními silami mnohdy nedokázal.

3.4.1 Historie

Hollý et Horáček (2005) uvádějí, že o pozitivním vlivu jízdy na koni se podle tradice zmiňoval už starořecký lékař Hipokrates (460-370 př. n. l.), ale první písemně zachované lékařské doporučení k jízdě na koni pochází od Galena z 2. století n. l. Ve srovnání s tím Nerandžič (2006) poukazuje, že první zmínky o léčebném využití koní překvapivě pocházejí od jihoamerických indiánů, kteří nechávali své bojovníky ležet napříč přes hřbet koně. Rytmičtý pohyb koňského hřbetu masíroval hrudník bojovníka a poloha napříč zase udržovala volné dýchací cesty. Léčebné působení se tedy zakládalo na nepřímé masáži srdce a povzbuzování dechových funkcí člověka.

Nepřímo o léčebném využívání koně ve své době informoval i císař římské říše Marcus Aurelius (121-180 n. l.), který už ve 2. století vědomě využíval pozitivní vliv jízdy na koni (Hollý et Horáček, 2005). První cílený popis léčebného využití koně je znám od 17. století, kdy Thomas Sydehman předepisoval jízdu na koni z léčebných důvodů. Friederich Hoffman uvedl na začátku 18. století, že více dobra nadělá jízda na koni než léky. Hoffman si jako první dával do souvislosti krok koně a přenos pohybujícího se koňského hřbetu na člověka s léčebným procesem (Nerandžič, 2006). Další osobností, upozorňující na pozitivní působení ježdění na koni, byl osobní lékař císařovny Marie Terezie (1717-1780) Van Swieten. Na jeho doporučení císařovna opravdu tuto metodu využívala. I první

československý prezident T. G. Masaryk měl aktivní postoj k ježdění na koni, jezdil na koni do svých osmdesáti let (Hollý et Horáček, 2005).

První vědecký kongres k léčebnému využití jízdy na koni se konal roku 1974 v Paříži, na následujícím kongresu v Basileji byla definována hipoterapie jako „... zvláštní forma pohybové léčby pod vedením fyzioterapeuta“ (Nerandžič, 2006).

3.4.2 Vývoj hiporehabilitace v Čechách

V České republice má léčebné využití koní dlouholetou tradici (Nerandžič, 2006). V bývalém Československu se u dětí a mládeže po infekční dětské obrně (poliomyelitis) uvažovalo o využití hiporehabilitace. Tento projekt se měl realizovat v roce 1947 v Jánských Lázních, ale z technických důvodů se neuskutečnil. V roce 1972 byl založen Hucul Club, jehož úkolem bylo zachránit vzácného autochtonního huculského koně před vyhynutím, a proto jeho zakladatelé hledali pro toto plemeno nové uplatnění (Leiský, 1994). Jako první využil huculské koně k terapeutickému ježdění RNDr. Otakar Leiský na Zmrzlíku u Prahy (Nerandžič, 2006). Huculský kůň se začal používat k terapeutickému využití u některých ortopedických a neurologických chorob. Tohoto projektu se ujala fyzioterapeutka Helena Lewitová a odjela na praktickou stáž do Německa a USA. Po svém návratu začala se systematickou činností. Nejprve se soustředila výhradně na ortopedii a později začala využívat léčivých účinků koně i v neurologii. Výsledky byly velmi dobré. Dále Helena Lewitová pokračovala v hiporehabilitaci v Rehabilitačním ústavu Chuchelná u Opavy. Na její úsilí navázala v roce 1988 MUDr. Lia Frantalová v Rehabilitačním ústavu Hamzovy léčebny v Luži (Leiský, 1994). V roce 1991 byla z její iniciativy a ve spolupráci s MUDr. Luborem Zahrádkou, RNDr. Otakarem Leiským, MUDr. Zdeňkem Bašným, Hanou Hermannovou a řadou dalších založena Česká hiporehabilitační společnost (Nerandžič, 2006).

3.4.3 Rozdělení hiporehabilitace

Jak uvádí Rynešová (2011), v České republice je hiporehabilitace rozdělena do tří základních oblastí:

- **Oblast hipoterapie**

Tato forma terapeutického ježdění se využívá u onemocnění nervového systému (dětská mozková obrna - DMO, roztroušená skleróza - RS), u vad pohybového systému (různé formy skoliózy).

- **Oblast psychologického, pedagogického a psychoterapeutického ježdění**
Rozdělena na dvě odvětví: 1. *Aktivity s využitím koní (AVK)* a 2. *Psychoterapie pomocí koní (PPK)*.
- **Oblast parajezdeckví, rekreačního a rekondičního ježdění pro handicapované a zdravotně oslabené**
Na rozdíl od ostatních oblastí je založena na aktivním ovládnutí koně.

3.4.4 Výběr koně pro terapeutické využití

Speciální chov koní na terapeutické využívání je nerealizovatelný, protože k terapii jsou vybíráni koně různých plemen a v rámci určitého stáda koní jsou v ročníku využitelní jen jedinci. Přednost se dává koním odchovaným ve stádě v co nejpřírodnějších podmínkách. Při pozorování stáda se dají vytipovat jedinci s konkrétními požadovanými povahovými rysy pro psychoterapii (Hermannová et al., 2014).

Hermannová et al. (2014) přímo uvádějí, že při výběru koně není rozhodující jeho nadání pro sport, ale jeho vhodnost pro klienty a jejich zdravotní problémy. Neexistuje určité plemeno koní, které by bylo jako jediné vhodné pro terapeutické využívání.

Před samotným výběrem koně musíme vědět, pro koho bude určen, jestli pro děti či dospělé osoby, a jak bude metodicky využíván (Hermannová et al., 2014).

Anderson et al. (1999) ve svém průzkumu zhodnotili behaviorální projevy koní v terapeutických programech. Za cíl si kladli určit rozhodující faktory pro výběr koně k budoucímu terapeutickému využití. Studie byla realizována na 103 koních, 76 koní bylo z pěti terapeutických center a 27 koní bez terapeutické minulosti. Průzkum temperamentu proběhl u každého koně. Přinesl 20 osobnostních rysů, které byly použity ke kvalifikaci temperamentu. U každého koně byly také měřeny koncentrace kortizolu, noradrenalinu a adrenalinu v plazmě. Test reaktivity byl realizován třemi různými předměty. Před koně byl umístěn předmět, který se pohyboval a vydával zvuky. Po boku koně se pak objevil balón a posledním předmětem byl deštník, který byl náhle otevřen. Reakce koní na tyto podněty (výrazy, vokalizace a pohyby) byly zaznamenány a použity k výpočtu průměrného bodu reaktivity pro každého koně. Nebyly zjištěny žádné významné korelace mezi temperamentem, reaktivitou a koncentrací hormonů u koní, ale další analýza ukázala možnost předpovídat temperament z hodnocení reaktivity a koncentrace hormonů. Tato studie dokazuje, že je velmi obtížné objektivně určit vhodnost koní pro terapeutické využití. Je to tím, že vedle temperamentu a reaktivity je stěžejním faktorem při výběru terapeutického koně i mechanika pohybu apod.

V další studii bylo zkoumáno 8 koní, 5 valachů a 3 klisny ve věku od 3 do 19 let. Čtyři z nich byli koně terapeutičtí a čtyři koně parkuroví, kteří byli použiti jako kontrolní skupina. Na koních byly realizovány testy po dobu 8 dní. Během prvního testu byli koně vystaveni určitému omezení, vyvázání ve stájovém boxu s kapucí na hlavě po dobu jedné hodiny. Ve druhém testu byl použit úlekový podnět (červeno - bílý střapec, který byl umístěn uvnitř boxu), zvířata se mohla volně pohybovat. Chování koní během obou testů bylo zaznamenáno na kameru a měřila se i jejich tepová frekvence. Koně, kteří podstoupili testy, neprokázali žádné agresivní chování, ani se u nich neprojevil žádný výrazný pokus o útěk. Výsledky u terapeutických koní byly konstatovány tím, že terapeutičtí koně jsou obeznámeni s každodenními podněty spojenými s jejich konkrétní činností, ale na nové stresy reagují. V důsledku toho mohou reagovat na neznámé podněty, a proto by měli projít specifickou přípravou pro rutinní práci, kterou vykonávají (Minero et al., 2006).

Kůň používaný pro hiporehabilitaci by měl být klidný, tolerantní a s vyrovnanou povahou. Nesmí nepředvídatelně reagovat na nové podněty (Anderson et al., 1999).

Výběr koně pro hipoterapii

Hermannová et al. (2014) uvádějí, že k léčebným účelům vybíráme výhradně koně s konvexním pružením hřbetu. Konvexní pružení klene hřbet koně a bedra, záď i kořen ohonu klesají. Takový kůň aktivuje motorické funkce, které jsou cílem hipoterapie.

Hollý et Horáček (2005) uvádějí aspekty, které hrají důležitou roli při výběru koně -

- perfektní zdravotní stav
- pravidelné a klidné chody s dostatkem kmihu
- perfektní charakter
- poslušnost na lonži, na dvou lonžích a na ruce
- přiježděnost
- samostatnost
- klidné stání u rampy
- adaptace a habitace na rušivé vlivy okolí a ze strany klienta
- adaptace na neadekvátní zátěž.

Výběr koně pro pedagogicko - psychologické ježdění

Hermannová et al. (2014) vysvětlují, že k terapii bychom měli vyhledat koně protichůdných vlastností, protože léčba psychoterapií závisí právě na různorodosti povahových rysů a jednotlivých reakcí koní. Všichni koně však musí mít dobrý charakter, protože nesmí svůj temperament ani dominanci vůči člověku zneužít.

Hollý et Horáček (2005) zmiňují, že v tomto druhu hiporehabilitace už klienti s koněm pracují více méně samostatně, a proto je úlohou hipologa koně připravovat a zajišťovat bezpečnost. Od koní se požaduje -

- různý temperament
- dobrý charakter
- bezpečnost při ošetřování ve stáji a ve výběhu
- lehká manipulace ze země
- akceptace začátečníků v sedle
- habitace na náhlé podněty ze strany klientů (křik,...) nebo okolí (provoz, házení míče,...)
- dostatečná psychická odolnost při střídání klientů.

Hermannová et al. (2014) zmiňují všeobecnou zásadu, že vhodný kůň je ten, který svými vlastnostmi umožní terapeutům bezpečný průběh terapie a splní cíl léčby.

Výběr koně pro parajezdectví

Kůň musí mít přípravu závodního koně, protože klient, podle svých schopností a handicapu, absolvuje jezdeckou disciplínu i v soutěžní podobě. Jezdec aktivně vede koně, proto se na koně kladou tyto nároky -

- předpoklady pro daný sport
- lehká ovladatelnost
- chodivost
- speciální příjezděnost ve vztahu k handicapu a jezdecké disciplíně (Hollý et Horáček, 2005).

3.4.5 Hipoterapie

Hipoterapie je rehabilitační metoda, která využívá léčebné působení koně na člověka (Hollý et Horáček, 2005), při které se mechanicky přenáší energie koňského hřbetu bez sedla

na ležícího nebo sedícího člověka a děje se tomu tak při chůzi koně (Hermannová et al., 2014).

Hipoterapie je metoda, která využívá rytmických a trojrozměrných oscilací u koně, aby vyvolala nervosvalové reakce ze stimulace posturálních a reflexních mechanismů jezdce (Janura et al., 2009). Vzhledem k tomu tento druh fyzické aktivity vyžaduje použití celého těla. Pohyby mohou být použity na rozvoj svalů, síly, rovnováhy a koordinace (Benda et al., 2003). Obecně platí, že hlavní zveřejněný vědecký důkaz terapeutické účinnosti hipoterapie byl prokázán v oblasti neurologické jako je roztroušená skleróza (Bronson et al., 2010), autismus (Kern et al., 2011), Downův syndrom (Copetti et al., 2007) a zejména mozková obrna (Anttila et al., 2008).

Hermannová et al. (2014) uvádějí, že hipoterapie využívá (koterapeuta) speciálně vycvičeného koně. Mezi klientem a koněm jde o individuální interaktivní biomechanický proces, při němž dochází k přenosu mechanického pohybu hřbetu v kroku na klienta. Tento biomechanický pohyb je charakterizován pravidelným rytmem a součtem složitého trojrozměrného pohybu v rovině horizontální, vertikální, sagitální a rotačních pohybů těchto rovin vůči sobě. Výsledkem je stimulace reparačních procesů, která přímo ovlivňuje hrubou motoriku a motorické chování klienta přes všechny úrovně centrální nervové soustavy.

Meregillano (2004) přímo uvádí, že hipoterapie je určena pro široké spektrum neurologických deficitů různé etiologie. Mezi obvykle léčené stavy patří cerebrovaskulární úrazy, mozkové obrny, traumatická poškození mozku, roztroušené sklerózy, lumbaga, deformity končetin, deformity páteře a svalové dystrofie. Dále existuje různorodá řada nespécifických diagnóz, jako jsou vývojové dyspraxie, snížení hrubé motoriky, nedostatek v uvědomování si vlastního těla a špatné držení těla.

Kůň je odlišný od jakéhokoli jiného léčebného prostředku. Je to živé zvíře, které váží několik set kilo a jeho výška může představovat bezpečnostní riziko. Koně jsou značně testováni na jejich temperament a kvalitní pohyb. Terapeuti musí být vždy pozorní, protože klienti mohou vykazovat známky hypertonicity, které mohou být důsledkem úzkosti a strachu, zatímco jezdí na koni (Meregillano, 2004). Kůň je vybírán terapeutem podle aktuálního stavu nemoci klienta a individuální schopnosti koně přizpůsobit se potřebám klienta (Hermannová et al., 2014).

Hipoterapie je prováděna vyškoleným týmem, který zahrnuje koně, terapeuta, jednoho nebo dva pomocníky a vodiče koně. Pomocníci hrají důležitou roli při pomoci v držení polohy klienta a při pomoci v konkrétní činnosti terapeuta. Trenér koně a vodič koně zaručují,

že kůň je fyzicky a behaviorálně vhodný pro léčbu. Terapeut musí mít důkladné znalosti o principech hipoterapie a zejména, jak se používají pohyby koně k řešení funkčních cílů klienta (Meregillano, 2004). Hollý et Horáček (2005) zmiňují členy týmu pro hipoterapii, kterými jsou lékař, rehabilitační pracovník (fyzioterapeut), pomocník a hipolog.

Hipoterapie má mimořádné účinky na všechny tělesné systémy (Hollý et Horáček, 2005):

Fyzické přínosy hipoterapie

- Pohyb koně poskytuje přesné smyslové vjemy, opakující se vzorec pohybu koňského hřbetu je podobný pohybu pánve dané osoby při normální lidské chůzi, trojrozměrný pohyb koňského hřbetu simuluje lidskou chůzi
- Mobilizace pánve, bederní páteře a kyčelních kloubů
- Normalizace svalového tonu
- Vývoj posturální kontroly hlavy a trupu
- Zlepšení vytrvalosti, symetrie a uvědomění si vlastního těla

Kognitivní, sociální a emocionální přínosy

- Lepší sebevědomí
- Zlepšení důvěry
- Lepší didaktické a skupinové interakce
- Lepší soustředění
- Zvyšuje se délka pozornosti
- Lepší komunikace

Kůň jako léčebný nástroj poskytuje nejen fyzické výhody, ale také pomáhá klientům v řešení problémů prostřednictvím poradenství s terapeutem při některých činnostech. Kůň může také v klientovi zvýšit důvěru a sebevědomí (Meregillano, 2004).

McGibbon et al. (1998) ve své pilotní studii dokázali, že hipoterapie může zvýšit energetický výdej během hrubých motorických funkcí a zlepšit chůzi u dětí s dětskou mozkovou obrnou. Terapeuti měřili účinky osmi týdenního programu hipoterapie. Studie se uskutečnila u pěti dětí se spastickou mozkovou obrnou. Všech pět dětí prošlo stejným postupem léčby a ukázaly se významné prospěšné změny. Výsledky měření hrubých motorických funkcí ukázaly pozitivní nárůst při chůzi, běhu a skákání. Vylepšení byla

zaznamenána v nezávislé chůzi bez pomůcek a chůzi po schodech. Jedno dítě bylo schopné kopat do míče a jít vzad.

Další studie byla realizována, aby zjistila, zda děti s dětskou mozkovou obrnou vykazují normální rovnovážné reakce při jízdě na koni. Boční posunutí jezdce a pánevní pohyby koně byly analyzovány ve skupině dětí bez mozkové obrny a u skupiny dětí s dětskou mozkovou obrnou. Děti s diplegií použily normální rovnovážné reakce 65 % až 75 % času a děti s kvadruplegií používaly běžné rovnovážné reakce pouze 10 % času. Studie odhalila, že jízda na koni usnadnila běžné rovnovážné reakce u dětí s diplegickou formou, ale tyto reakce byly vyvolány jen zřídka u jezdců s kvadruplegickou formou. Tato studie je dalším příkladem použití kinematické analýzy, která hodnotí reakce jezdce s pohybem koně. Využití kinematické analýzy se doporučuje k posouzení pohybu pánevních končetin u jednotlivých koní v programu hipoterapie, aby koně odpovídali potřebám jezdce. Výsledky této studie byly použity k podpoře léčby hipoterapií (MacPhail et al., 1998).

3.4.6 Psychologické, pedagogické a psychoterapeutické ježdění

V této oblasti hiporehabilitace je využíván vztah mysli a těla, jedná se o tzv. obousměrnou komunikaci. Ta si klade za cíl vyjádřit různé pocity a zablokované emoce, které nebyly dosud vyjádřeny. Emoce nabízejí možnost k přemýšlení a jsou pro klienty příležitostí vyslovit se skrze celé tělo. Prostřednictvím těla se emoce uvolňují i pomocí vztahu s koněm (Ezio et Salvatore, 2012).

Jak již bylo uvedeno, do této oblasti se řadí aktivity s využitím koní (AVK) a psychoterapie pomocí koní (PPK) (Rynešová, 2011). V AVK se využívá koní především v oblasti pedagogické a sociální, jde především o záležitost výchovy, což je cílevědomá, plánovaná a všestranná činnost směřující k přípravě člověka pro jeho společenské úkoly a osobní život. V PPK využívá psychoterapeut soubor různých komunikačních technik ke zvýšení duševního zdraví klienta. Léčení může být zaměřeno na specifická duševní onemocnění nebo poruchy (neurózy, psychózy, závislosti,...), ale také na problémy běžného života (Casková, 2010). Hermannová et al. (2014) uvádějí, že PPK působí především u lidí s psychickými poruchami a u sociálně handicapovaných jedinců, v pedagogice, a také u celkové edukace i poruch učení a chování. Casková (2010) vysvětluje, že AVK a PPK spolu v mnoha případech souvisí a že jejich působení se prolíná. Prostředky obou odvětví jsou ve své podstatě stejné, záleží na úhlu pohledu a profesi toho, kdo terapii vede a jaký cíl sleduje.

Rynešová (2011) přímo uvádí, že podstata terapeutického působení spočívá ve vytváření interakce klient - kůň - terapeut nebo při vzájemné interakci mezi klienty. Využívá se kontaktu s koněm ze země nebo ze sedla. V rámci této terapie je způsobů ježdění na koni několik. Využíváme koně vedeného vodičem, koně vedeného na lonži terapeutem nebo klienti jezdí samostatně. Klienti mohou na koni provádět různá cvičení nebo jen vnímat pohyby a kontakt s koněm. Cílem terapie je podpora sebedůvěry klienta, např. tréninkem samostatnosti, obratnosti nebo naopak usměrněním přehnaného sebevědomí a výchovou k zodpovědnosti. Při skupinovém psychoterapeutickém ježdění je důležitým aspektem i rozvíjení schopností spolupráce s ostatními klienty.

Kůň jako prostředník terapeutického procesu je nápomocen terapeutovi u klientů s duševním onemocněním, aby rozvíjel jejich sebepoznání. Psychoterapeutické ježdění pomocí práce ve skupině je vhodné pro rozvoj sociálních dovedností. Jelikož je kůň pro klienty silnou motivací, dojde k rozvoji a aktivizaci kognitivních funkcí (paměť, myšlení, řeč, pozornost). Lze provádět i relaxační cvičení na hřbetu koně, kontakt s koněm má i relaxační efekt (Rynešová, 2011).

Psychoterapie pomocí koní se stále více používá při léčbě klientů s psychickými poruchami, včetně poruch nálady (Johansen, 2008) a pro duševně nemocné klienty, kteří nedostatečně reagují na tradiční terapie. Terapie pomocí větších zvířat, jako jsou koně, může být pro některé klienty obzvláště efektivní (Nurenberg et al., 2013).

Johansen (2008) provedl studii, jejímž cílem bylo zhodnotit účinnost PPK při poruchách nálady pomocí stávajících důkazů. Zjistil, že po léčbě pomocí PPK dochází u klientů k těmto příznivým změnám, jako např. zvýšení sebevědomí, snížení příznaků deprese a úzkosti, zvýšení sociální interakce. Kromě toho koně klientům pomáhají překonat problémy s motivací a důvěrou.

3.4.7 Parajezdeckví

Koně jako živé bytosti neustále vyžadují od svých jezdců adaptivní odpovědi na různé pohyby. Výsledkem je to, že jezdci zlepšují svou koordinaci a rovnováhu a rozvíjejí lepší držení těla (Pauw, 2000).

Washington (1992) uvádí, že na rozdíl od ostatních metod hiporehabilitace je parajezdeckví založeno na aktivním ovládnutí koně klientem. Klient se s ohledem na svůj handicap za použití speciálních pomůcek či změněné techniky jízdy učí jezdit na koni a popřípadě se zúčastňuje i sportovních soutěží.

Parajezdectví je druh AAT, který učí své klienty jezdecké dovednosti. Náležitě držení otěží, ovládnání koně hlasovými příkazy a další jezdecké dovednosti (Drnach et al., 2010). Mezi cíle léčby patří zlepšení rovnováhy, hrubé a jemné motoriky, držení těla a komunikace (Snider et al., 2007).

Předpokládá se, že rozšíření parajezdectví bylo vyvoláno mimořádným úspěchem Liz Hartel, která po dětské obrně vyhrála stříbrnou medaili v Grand Prix drezuře na olympijských hrách v roce 1952 v Helsinkách. Jízda na koni pro ni byla výhradní léčbou a rehabilitací. Od tohoto počínání se parajezdectví začalo šířit ze západní Evropy i do jiných částí světa. V roce 1958 byla založena v Anglii organizace Pony Riding for the Disabled Trust. V Severní Americe vzniklo v roce 1960 společenství Community Association of Riding for the Disabled. Následně na počátku roku 1960 bylo založeno v Michiganu centrum Cheff Center for the Handicap. V pozdních šedesátých letech 20. století byla založena asociace North American Riding for the Handicapped Association (NARHA), která usnadnila realizaci parajezdectví, neboť stanovila normy pro jeho programy. NARHA dále pokračuje ve vývoji komplexního výzkumu, který podporuje a vzdělává, aby bylo parajezdectví kvalitní a účinné (Kroger, 1981).

Lantelme (2009) rozděluje parajezdectví na paravoltiž, parawestern, paradrezuru, paravozatajství a paraparkur. Nicméně skokové soutěže jsou novým typem soutěží především pro osoby se zrakovým postižením a s amputacemi. Je to podporovaný sport ve Francii. V České republice se tento parajezdecký sport zatím neprovozuje.

Paravoltiž je možno zařadit jako sportovní disciplínu pro osoby se zdravotním postižením, ale i jako rehabilitační metodu vycházející z AVK (Lantelme, 2009). Kroger (1981) popisuje paravoltiž jako rozmanitou terapii, která zahrnuje gymnastické cviky na koňském hřbetě. Tato terapie se uplatňuje u osob s emocionálními poruchami a poruchami chování. Využívá se speciální voltižní postroj, který se skládá z polstrovaného obříšníku a madel. Jezdec se pokouší o různé voltižní cviky (pozice), které vyžadují důvěru v koně. Kůň působí jako zprostředkovatel socializace podle jednotné reakce a zpětné vazby na jezdce. Zvládnutí těchto úkolů a dovedností umožňuje jezdcům zvýšit sebevědomí.

Parawestern je mladá sportovní disciplína určená pro jezdce se zdravotním znevýhodněním. Vychází z klasických westernových disciplín, které jsou přizpůsobené. Nejvhodnější disciplíny pro parawestern jsou western pleasure, trail a western horsemanship. Rychlostní disciplíny jsou pro většinu jezdců méně vhodné. V Čechách parawestern existuje od roku 2003. Prozatím se nepořádají speciální soutěže, jezdci běžně startují mezi zdravými

jezdci na soutěžích úrovně veřejného tréninku, jezdeckých dnů, nebo JUJU poháru. Při posuzování výkonů se vychází z metodiky pravidel Western Riding Clubu ČR, s mírnou úpravou zohledňující handicap jezdců (Lantelme, 2009).

Paradrezura je drezura upravená pro jezdce se zdravotním postižením. Drezura je klasická jezdecká disciplína, kdy jezdec se svým koněm předvádí předem danou úlohu na obdélníku 20x40 nebo 20x60m, po jehož obvodu je umístěno 8-12 písmen. Dvojice je hodnocena třemi až pěti rozhodčími, kteří výkon oceňují známkami od 0 do 10, kdy 10 je známka nejlepší. Paradrezura je hodnocena podle stejných pravidel jako klasická drezura, ale jezdci mají možnost použít kompenzační pomůcky, které jsou přesně dané handicapem jezdce a jejich použití je přísně sledováno. Paradrezurních soutěží se mohou účastnit koně po dosažení věku 5 let (Lantelme, 2009).

Paravozatajství nabízí otevření světa koní těm, kteří nemohou jezdit pro svoji nadváhu, špatnou rovnováhu, vysokou únavnost, strachu z výšek, neschopnost sedět obkročmo na koni (Lantelme, 2009). Paravozatajství pro osoby se zdravotním postižením bylo založeno roku 1970. Do té doby nebylo moc známé, ale nyní díky pomoci organizace Riding for the Disabled Association, mnoha dobrovolníků a lidí s různým stupněm a typem postižení mohou handicapovaní v této aktivitě soutěžit (Brown, 1989). Paravozatajství má podobný účinek na zdravotní stav člověka jako jízda na koni - zvýšení sebedůvěry, zlepšení rovnováhy, koordinace a kontroly postury a zlepšení sociálních schopností. Pro některé zdravotní problémy je paravozatajství dokonce vhodnější (Lantelme, 2009). Jak uvádí Brown (2009), parajezdectví přináší klientům fyzické i psychické příznivé účinky.

Bertoti (1988) měřil posturální změny u dětí se spastickou dětskou mozkovou obrnou po jednotce parajezdectví a zaznamenal klinické zlepšení držení těla a rovnováhy. Stejně tak Yack et al. (1997) uvádějí klinické zlepšení rovnováhy a koordinace u zdravotně postižených jezdců, kteří se účastnili parajezdectví. Koch (1994) popisuje pozitivní vývoj desetiletého chlapce při parajezdectví. V průběhu první terapeutické lekce byl chlapec společensky izolován, měl depresi, vykazoval malou motivaci a nemohl se soustředit. Parajezdectví tvoří součást integrovaného léčebného programu. V průběhu týdnů bylo možné, aby si chlapec vybudoval přátelství s ostatními členy ve skupině a s terapeutem. Na konci léčby si byl chlapec mnohem jistější a na jeho klasifikaci ve škole bylo také znát zlepšení. Von Arbin (1994) zaznamenal podrobně sociální pokrok 20 dětí během jezdeckých táborů.

Účinky parajezdectví zkoumala i studie, která byla realizována na 42 dětech s diagnostikovanou poruchou autistického spektra (ve věku 6-16 let). Terapeutická jednotka

trvala 1 hodinu týdně po dobu 10 týdnů. Před zahájením studie se u účastníků objevovala podrážděnost, lhostejnost, stereotypní chování a hyperaktivita. U dětí, které absolvovaly parajezdeckví, bylo po deseti týdnech prokázáno výrazné zlepšení. Podrážděnost, lhostejnost, stereotypní chování i hyperaktivita se projevovaly méně. Dále došlo ke zlepšení motorických a verbálních dovedností (Gabriels et al., 2012).

Parajezdeckví může sloužit jako příprava pro další léčbu nebo jako doplněk terapeutické léčby (Koch, 1994).

3.5 Vybrané agroturistické farmy v ČR zabývající se zooterapií

3.5.1 Farma Hucul

V Krkonoších nad Vítkovicemi, které leží asi sedm kilometrů od Rokytnice nad Jizerou, se nachází horská farma Hucul, jejíž pastviny sahají až do nadmořské výšky 1100 metrů a pasou se na nich huculští koně. Právě toto stádo huculských koní se počtem i kvalitou chovných hřebců a klisen řadí mezi nejlepší chovy tohoto plemene u nás. Dále je na farmě chován skotský náhorní skot a v neposlední řadě také ovce a kozy (Dudák et Pavelka, 2012).

Farma provozuje celoročně agroturistiku včetně hipoterapie. Z hlediska agroturistiky nabízí farma ubytování v horské chatě, výuku jízdy na koni, vyjížďky po okolích pastvinách a rekondiční ježdění (Dudák et Pavelka, 2012).

Karbusická (2015, pers. comm.) uvedla, že hipoterapii na farmě Hucul provozují spíše nárazově. Nemají v tomto směru celoroční provoz. Jedná se vždy o pobyty, kdy si každá skupina klientů vozí své terapeuty a pomocníky. Farma Hucul poskytuje koně a vodiče. Výjimkou jsou návštěvy dětského centra Jilemnice, které se konají přes školní rok pravidelně. Těchto návštěv se účastní 10-20 dětí, ale i tady platí, že mají své vlastní terapeuty. Pro účely hipoterapie lze využít koně od 6 do 20 let věku, přibližně 40 koní ze stáda. Předpokladem je samozřejmě charakter a ochota snášet takové zatížení, což u huculského koně není problém. Koně mají základní výcvik a výcvik v zápřeži, nejsou podrobováni speciálnímu výcviku pro hipoterapii. Z celoroční práce s turisty a hlavně dětmi jsou spolehlivě připraveni. Klienti, kteří se účastní hipoterapií, jsou postiženi mentálně i fyzicky.

Farma ve svých plánech připravuje úpravu ubytovacího objektu pro invalidní klienty (Karbusická, 2015, pers. comm.).

3.5.2 Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře

Toulcův dvůr se nachází na pomezí staré venkovské Hostivaře a nové zástavby v rozlehlém areálu, jehož přírodní část sahá až k potoku Botič (Dudák et Pavelka, 2012).

Dudák et Pavelka (2012) uvádějí, že na farmě je realizován projekt Noemova archa, kdy se ekologicky využívají naše původní plemena hospodářských zvířat. Valašské ovce, bílé krátkosrsté kozy, huculští koně, tři plemena českých králíků, krávy plemene česká červinka, přeštická černostrakatá prasata, české husy a slepice plemene česká zlatá kropenka.

Toulcův dvůr nabízí mimo jiné i hiporehabilitaci a pracovní terapie se zvířaty (Dudák et Pavelka, 2012). Farma s domácími zvířaty je využívána pro ekologickou výchovu v rámci výukových programů, seminářů a kroužků. Svě nezastupitelné místo má i při pracovních a sociálních terapiích klientů dvora, osob s postižením (Chvátal, 2015a). Síbková (2015, pers. comm.) uvedla, že na farmě je v současné době zaměstnáno sedm osob se zdravotním postižením. Pracovní doba se u klientů různí, podle schopností a zdravotního stavu. V rozmezí od 8 hodin týdně po 30 hodin týdně. Klienti se na farmě věnují činnostem jako je krmení a napájení králíků, drůbeže, prasat, koní a skotu, vyhánění koz a ovcí na pastviny, odvádění koní do ohrad, čištění a úklidu stájí a areálu farmy. Ve všech činnostech jsou klienti nejprve zaškoleni farmářem. Poté procvičují získané dovednosti pod přímým dohledem farmáře. Časem vykonávají určité práce samostatně, ale farmář jim zůstává stále na blízku. K navázání vztahu klientů se zvířaty dochází při práci ve stáji a při manipulaci s nimi.

Šťastná Kohoutová (2015, pers. comm.) uvedla, že z oblastí hiporehabilitace se na Toulcově dvoře věnují hipoterapii a aktivitám s využitím koní (AVK). Pro tyto účely se využívá ze stáda 10 koní 8 huculských klisen. Pět z nich je využíváno na hipoterapii i AVK a zbývající tři pouze na AVK. Nejnovějším přírůstkem je šestiletý valach starokladrubskeho vraníka, který se aktuálně na svou hiporehabilitační budoucnost připravuje.

Všichni koně, kteří jsou zapojeni do hiporehabilitace, mají licenci hiporehabilitačních koní České hiporehabilitační společnosti (ČHS). Toulcův dvůr spolupracuje s ČHS (Chvátal, 2015b). Šťastná Kohoutová (2015, pers. comm.) vysvětlila, že hlavním předpokladem pro koně, který se využívá k hipoterapii, je na prvním místě 100% mechanika pohybu, aby docházelo k bezchybnému přenášení impulsů z koně na člověka během kroku. K tomu dochází díky trojrozměrnému pohybu koňského hřbetu. Dalším předpokladem je ochota koně pracovat s člověkem, jeho psychická odolnost a další naučené dovednosti – např. přistupování k rampě atd. Pro oblast AVK je samozřejmě také důležitá čistá mechanika pohybu koně, prioritou však je osobnost koně a jeho chování vůči člověku.

Členy hipoterapeutického týmu ve Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře jsou ergoterapeut a fyzioterapeut, vodič koně, hipolog pro přípravu koní pro hiporehabilitaci, pomocníci/asistenti a samozřejmě kůň. Nejčastějšími klienty v individuálních terapiích jsou děti s dětskou mozkovou obrnou, vadným držením těla, neurologickými a ortopedickými diagnosami (klienti po poranění mozku), ve skupinových terapiích pak klienti s poruchami učení, kombinovaným postižením (fyzické + mentální). Diagnóza autismus je častá v individuálních i skupinových terapiích. Sdružení SRAZ má 50 až 55 stálých klientů na individuální terapie, kteří docházejí jednou týdně. K tomu 45 až 50 stálých klientů na skupinové terapie (Šťastná Kohoutová, 2015, pers. comm.).

3.5.3 Ekologická farma Arnika

Ve Slavkovském lese, nad Horním Slavkovem, najdete malou vesničku Ležnice, tam je umístěna Ekologická farma Arnika Josefa Kleina. Hospodářství včetně ubytování se soustřeďuje v rozlehlém areálu bývalého státního statku, který Arnika v roce 1995 převzala a zachránila ho před zkázou. Na farmě jsou chováni huculští koně, masný skot, ovce a několik koz. Arnika nabízí výuku jízdy na koni pro děti i dospělé, vyjížděky na koních do okolí a hipoterapii pod odborným dohledem (Dudák et Pavelka, 2012). Hipoterapie se na farmě provozuje již 13 let a setkává se s velkým ohlasem (Klein, 2015, pers. comm.). Léčebná jednotka probíhá pod dozorem zkušené fyzioterapeutky. Možnost využití hipoterapie je velkým přínosem pro handicapované děti v okolí Horního Slavkova, z Karlových Varů a celého regionu (Klein, 2014). Dětská lékařka předepisuje dětem doporučení k terapii. Fyzioterapeutka je zároveň i hipologem a vybírá koně podle potřeb klientů, nejčastěji dětí. Důležitou roli hrají chody koně, charakter a povaha. Klienti, kteří se na farmě účastní hipoterapií, jsou děti od útlého věku. Šedesátiletý klient po pravostranné mozkové mrtvici byl nejstarší. Díky hipoterapii byl schopný se opět vrátit do plnohodnotného života a začal koně ovládat i sám (Klein, 2015, pers. comm.). Hipoterapie mu zlepšila funkci končetin a stabilitu, a proto byl schopen samostatného ovládní koně na lonži (Seberová, 2015, pers. comm.).

Seberová (2015, pers. comm) uvedla, že na farmě se ze stáda dvaceti pěti huculských koní pro účely hipoterapie využívají dva až tři koně, stabilně jeden. S koňmi se pracuje průměrně ve věku od 5 do 17 let, podle jejich zdraví. Na terapeutické jednotce je přítomen fyzioterapeut, vodič koně a pomocník. Nejčastějšími klienty jsou děti po dětské mozkové obrně, s lehkými mozkovými dysfunkcemi a Downovým syndromem. Farma má i stálé klienty a především na nich je nejvíce znát účinek hipoterapie.

4 Závěr

V posledních letech dochází k poměrně rychlému rozvoji terapií za pomoci zvířat, které slouží k léčbě a rehabilitaci lidí s nejrůznějšími handicap. Jsou vydávána jednotlivá doporučení a směrnice, vznikají nejrůznější studie a výzkumy, které mají dokázat účinnost terapií na lidské zdraví. Dochází i ke koordinaci na mezinárodní úrovni. Přesto zooterapie není nadále řadou odborníků přijímána.

Cílem této práce bylo mimo jiné i zmapovat možnosti na specializovaných pracovištích, která v agroturistice využívají zvířata k zooterapii. V České republice není toto rozvíjející se odvětví agroturistiky, jakým jsou terapeutické služby za pomoci zvířat, zatím moc rozšířeno. Farmingterapií a hiporehabilitací se v současnosti častěji zabývají specializovaná pracoviště, jako jsou například hiporehabilitační centra a psychiatrické nemocnice, než agroturistické farmy. Domnívám se, že je to způsobeno náročností chovu hospodářských zvířat, který je realizován na agroturistických farmách, a proto nezbývají prostředky na konkretizaci zooterapie. Zodpovědnost za výběr vhodných jedinců, kteří úspěšně dokončí potřebný výcvik a stanou se spolehlivými terapeutickými zvířaty, je značná. Podle různých studií a výzkumů je velmi obtížné objektivně určit vhodnost koní pro terapeutické využití podle určitých aspektů, jako jsou temperament, reaktivita na určité podněty, hladiny hormonů a další. Tyto faktory nejsou stoprocentně spolehlivé. Samozřejmě na agroturistické farmě nesmí chybět ani kvalifikovaní zaměstnanci, kteří by terapie s klienty vykonávali. Další problém, který nastává v běžném zemědělském provozu při spojení agroturistických farem a zooterapie je v situaci, kdy dochází k porážce hospodářských zvířat a pro klienty bývá často obtížné se s touto skutečností smířit.

Nicméně uvedeným agroturistickým farmám Farmě Hucul, Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře a Ekologické farmě Arnice se spojení agroturistiky a zooterapie zdárně podařilo, takže doufám, že v budoucnu se bude tato činnost dále rozšiřovat.

5 Seznam literatury

- Anderson, M. K., Friend, T. H., Evans, J. W., Bushong, D. M. 1999. Behavioral assessment of horses in therapeutic riding programs: *Applied Animal Behaviour Science*. 63. 11-24.
- Anitera. Terapie za pomoci hospodářských zvířat. [online]. 2009. [cit. 2014-17-12]. Dostupné z <<http://www.animoterapie.cz/terapie-hospodarska-farmingterapie.htm>>.
- Anttila, H., Suoranta, J., Malmivaara, A., Makela, M., Autti-Ramo, I. 2008. Effectiveness of physiotherapy and conductive education interventions in children with cerebral palsy: A focused review. *American Journal of Physical Medicine and Rehabilitation*. 87. 478 - 501.
- Arluke, A. 2010. Animal-assisted activity as a social experience. In: Fine, H.A. (Ed.). *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. third ed. Academic Press. San Diego. p. 401 - 419.
- Barbieri, C., Mshenga, P. M. 2008. The role of the firm and owner characteristics on the performance of agritourism farms. *Sociologia Ruralis*. 48. 166 - 183.
- Benda, W., McGibbon, N. H., Grant, K. L. 2003. Improvements in muscle symmetry in children with cerebral palsy after equine-assisted therapy (hippotherapy) (clinical trial randomized controlled trial). *Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 9 (6). 817 - 825.
- Berget, B., Skarsaunet, I., Ekeberg, O., Braastad, B. 2007. Humans with mental disorders working with farm animals. A behavioral study. *Occupational Therapy in Mental Health*. 23. 17 - 101.
- Bertoti, D. B. 1988. Effect of therapeutic horseback riding on posture in children with cerebral palsy. *Physical Therapy*. 68. (10). 1505 - 1512.

- Bronson, C., Brewerton, K., Ong, J., Palanca, C., Sullivan, S. J. 2010. Does hippotherapy improve balance in persons with multiple sclerosis: A systematic review. *European Journal of Physical Rehabilitation and Medicine*. 46. 347 - 353.
- Broom, D. M. 1986. Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal*. 142 (6). 524 - 526.
- Brown, J. R. 1989. Carriage Driving for Disabled People: Physiotherapy. 75. 694 - 696.
- Casková, V. 2010. AVK nebo PPK? *HIPORehabilitace*. 17 (1). 13 - 14.
- Copetti, F. M. C. B., Graup, S., Menezes, K. M., Venturini, E. B. 2007. Angular gait of children with Down Syndrome after intervention with hippotherapy. *Brazilian Journal of Physical Therapy*. 11. 503 - 507.
- Cusack, O., Smith, E. 1984. *Pets and the Elderly - the Therapeutic Bond*. The Haworth Press. New York. p. 13 - 16.
- Doležal, O., Bílek, M., Dolejš, J. 2004. *Zásady welfare a nové standardy EU v chovu skotu*. Výzkumný ústav živočišné výroby Praha-Uhřetěves. Praha. 70 s. ISBN: 80-86454-517.
- Drnach, M., O'Brien, P. A., Kreger, A. 2010. The effects of a 5-week therapeutic horseback riding program on gross motor function in a child with cerebral palsy: A case study. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 16. 1003 - 1006.
- Dudák, V., Pavelka, Z. 2012. *Agroturistika v České republice: dovolená na venkově*. Novela bohémica. Praha. 280 s. ISBN: 978-80-87683-03-3.
- Elings, M. Effects of care farms. *Plant Research International*. Wageningen UR. the Netherlands.[online]. 2012. [cit. 2014-20-12]. Dostupné z <www.pri.wur.nl>.

- Ezio, D. G., Salvatore, C. 2012. Hippotherapy and the relationship of care: *European Journal of Integrative Medicine*. 4. Supplement 1. 161.
- Flanigan, S. K., Blackstock, Hunter, C. 2014, Agritourism from the perspective of providers and visitors: a typology-based study: *Tourism Management*. 40. 394 - 405.
- Fleischer, A., Tchetchik, A. 2005. Does rural tourism benefit from agriculture? *Tourism Management*. 26. 493 - 501.
- Freeman, M. 2007. Terminologie v zooterapii. In: Velemínský, M. (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. Dona. České Budějovice. s. 30-37. ISBN: 978-80-7322-109-6.
- Gabriels, R. L., Agnew, J. A., Holt, K. D., Shoffner, A., Zhaoxing, P., Ruzzano, S., Clayton, G. H., Mesibov, G. 2012. Pilot study measuring the effects of therapeutic horseback riding on school-age children and adolescents with autism spectrum disorders: *Research in Autism Spectrum Disorders*. 6. 578 - 588.
- Haigh, R. 2008. Growing Together. Therapeutic Communities. *International Journal of Therapeutic Communities*. 29 (3). 47 - 338.
- Hammer, A., Nilsagård, Y., Forsberg, A., Pepa, H., Skargren, E., Oberg, B. 2005. Evaluation of therapeutic riding (Sweden)/hippotherapy (United States). A single-subject experimental design study replicated in eleven patients with multiple sclerosis. *Physiother. Theory Pract*. 21. 51 - 77.
- Hassink, J., Rotmensen, B., Meyerink, S., Smet, C. Handbook for Dutch care farmers. 5th ed. The Dutch National Support Centre for Agriculture and Care. [online]. 2014. [cit. 2014- 20-12]. Dostupné z <<http://www.carefarminguk.org/sites/carefarminguk.org/files/Dutch%20Handbook.pdf>>.
- Hermannová, H., Münichová, D., Nerandžič, Z., Calta, T., Herzogová, V., Špatný, F. 2014. *Základy hipoterapie*. Profi Press. Praha. s. 153. ISBN: 978-80-86726-57-1.

- Hine, R., Peacock, J., Pretty, J. 2008. Care Farming in the UK: Contexts, Benefits and Links with Therapeutic Communities. *Therapeutic Communities, International Journal of Therapeutic Communities*. 29 (3). 60 - 245.
- Hlušičková, T., Gardiánová, I. 2014. Farming therapy for therapeutic purposes. *Kontakt*. 16 . 51 - 56.
- Hollý, K., Hornáček, K. 2005. *Hipoterapie: Léčba pomocí koně*. Montanex. Ostrava. s. 293. ISBN: 80-722-5190-2.
- Chandler, C.K., 2005. *Animal Assisted Therapy in Counselling*. Routledge, New York. p. 391. ISBN: 978-0-415-88834-9.
- Chvátal, J. *Farma hospodářských zvířat* [online]. 2015a. [cit. 2015-3-2]. Dostupné z <<http://www.toulcuvdvur.cz/farma-areal/farma>>.
- Chvátal, J. *Koně* [online]. 2015b. [cit.2015-3-2]. Dostupné z <<http://www.toulcuvdvur.cz/farma-areal/kone>>.
- Iakovidou, O. 1997. Agro-tourism in Greece: the case of women agro-tourism co-operatives of Ambelakia. *MEDIT*. 1. 44 - 47.
- Janura, M., Peham, C., Dvorakova, T., Elfmark, M. 2009. An assessment of the pressure distribution exerted by a rider on the back of a horse during hippotherapy. *Human Movement Science*. 28. 387 - 393.
- Johansen, S. G. 2008. Equine facilitated psychotherapy therapy in mood disorders: *Journal of Affective Disorders*. 107. Supplement 1. 122.
- Kamioka, H., Okada, S., Tsutani, K., Park, H., Okuizumi, H., Handa, S., Oshio, T., Park, S. J., Kitayuguchi, J., Abe, T., Honda, T., Mutoh, Y. 2014. Effectiveness of animal-assisted therapy. A systematic review of randomized controlled trials. *Complementary Therapies in Medicine*. 22. 371 - 390.

Karbusická, A. 27. 1. 2015. pers. comm.

Kern, S., Schultheiss, T., Schneider, H., Schrempf, W., Reichmann, H., Ziemssen, T. 2011. Circadian cortisol, depressive symptoms and neurological impairment in early multiple sclerosis. *Psychoneuroendocrinology*. 36. 1505 - 1512.

Klein, J. O farmě Arnika. [online]. 2014. [cit. 2015-3-2]. Dostupné z<<http://www.ekofarma-arnika.estranky.cz/>>.

Klein, J. 30. 1. 2015. pers. comm.

Koch, S. 1994. Therapeutic riding with (secondary neurotic) children suffering from dyslexia. Proceedings of the 8th International Therapeutic Riding Congress, January. 17-20. New Zealand. 188 - 190.

Kovács, Z., Kis, R., Rózsa, S., Rózsa, L. 2004. Animal-assisted therapy for middle-aged schizophrenic patients living in a social institution: A pilot study. *Clinical Rehabilitation*. 18. 483 - 486.

Kroger, A. 1981. Vaulting as an educational aid in schools or behaviorally disturbed children. In: Heipertz W, editor. *Therapeutic riding: medicine, education, sports*. Ottawa. Greenbelt Riding Association. p. 1 - 39.

Lacinová, J. 1996. Seznámení se zooterapií. *Propsy*. 2 (6). 15 - 16.

Lacinová, J. 2007. Historický vývoj zooterapie a její současný stav. In: Velemínský, M. (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. Dona. České Budějovice. s. 27 - 29. ISBN: 978-80-7322-109-6.

Lantelme, V. Parajezdectví. [online]. listopad 2009 [cit. 2015-10-2]. Dostupné z<<http://www.os-svitani.cz/Parajezdectvi.php>>.

Leiský, O. 1994. Začátky Hipoterapie v Československu. *Hipoterapie*. 1 (1). 3 - 4.

- Lechner, H. E., Feldhaus, S., Gudmundsen, L., Hegemann, D., Michel, D., Zäch, G.A., Knecht, H. 2003. The short-term effect of hippotherapy on spasticity in patients with spinal cord injury. *Spinal Cord*. 41. 502 - 505.
- Loučka, R. 2007. Ovce a kozy. In: Velemínský, M. (ed.). *Zooterapie ve světle objektivních poznatků*. Dona. České Budějovice. s. 299. ISBN: 978-80-7322-109-6.
- MacCannell, D. 1973. Staged authenticity: arrangements of social space in tourist settings. *The American Journal of Sociology*. 79. 589 - 603.
- MacPhail H. E. A, Edwards J., Golding J. 1998. Trunk postural reactions in children with and without cerebral palsy during therapeutic horseback riding. *Pediatr Physical Ther*. 10. 147.
- MAIE. Multifunctional Agriculture in Europe. *Multifunctional Agriculture in Europe – Social and Ecological Impacts on Organic Farms*. [online]. 2012. [cit. 2014-20-12]. Dostupné z <<http://www.maieproject.eu/index.php?id=6>>.
- Mahelka, B. 2000. Využití některých druhů zvířat v zooterapii. *Kontakt*. 2 (2). 79 - 82.
- Marques, H. 2006. Searching for complementarities between agriculture and tourism – the demarcated wine-producing regions of northern Portugal. *Tourism Economics*. 12. 147 - 155.
- McGehee, N. G., Kim, K., Jennings, G. R. 2007. Gender and motivation for agritourism entrepreneurship. *Tourism Management*. 28. 280 - 289.
- McGibbon N. H, Adrade C. K, Widener G., Cintas H. L. 1998. Effect of an equine-movement therapy program on gait, energy expenditure and motor function children with spastic cerebral palsy: a pilot study. *Dev Med Child Neurol*. 40. 754 - 62.
- McIntosh, A. J., Bonnemann, S. M. 2006. Willing workers on organic farms (WWOOF): the alternative farm stay experience? *Journal of Sustainable Tourism*. 14. 82 - 99.

- Meregillano, G. 2004. Hippotherapy. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*. 15. 843 - 854.
- Minero, M., Zucca, D., Canali, E. 2006. A note on reaction to novel stimulus and restraint by therapeutic riding horses: *Applied Animal Behaviour Science*. 97. 335 - 342.
- Ministerstvo zemědělství ČR. Vize českého zemědělství po roce 2010.[online]. 2010.[cit. 2014-20-12]. Dostupné z: <<http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/skupina-pro-strategieotazky/>>.
- Ministerstvo zemědělství ČR. Zpráva Zemědělství 2011. [online]. 2012. [cit. 2014-20-12]. Dostupné z: <<http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/vyrocni-a-hodnotici-zpravy/publikace-zemedelstvi/zemedelstvi-2011.html>>.
- Nachtmann, R. Die drei Kategorien wie Tiere eingesetzt werden. *Tiergestützte Arbeit am Bauernhof* [online]. 2012. [cit. 2014- 20-12]. Dostupné z <http://bauernhof-therapietiere.at/die_tiere/einsatz_der_tiere/index.htm>.
- Nilsson, P. A. 2002. Staying on farms: an ideological background. *Annals of Tourism Research*. 29. 7 - 24.
- Nerandžič, Z. Zooterapie v kontextu ucelené rehabilitace. Mezinárodní seminář o zooterapiích 25.–27. 6. 2004 v Brně. Sborník příspěvků. *Filia*. Brno. 2004. s. 12.
- Nerandžič, Z. 2006. Animoterapie aneb Jak nás zvířata léčí. Albatros. Praha. 159 s. ISBN: 80-00-01809-8.
- Nurenberg, J. R., Schleifer, S., Carson, S., Tsang, J., Montalvo, C., Chou, K. 2013. 694 – Equine-facilitated group psychotherapy with chronic psychiatric inpatients: two controlled studies: *European Psychiatry*. 28. Supplement 1. 1.
- Odendaal, J. S. J., 2000, Animal-assisted therapy — magic or medicine?: *Journal of Psychosomatic Research*. 49. 275 - 280.

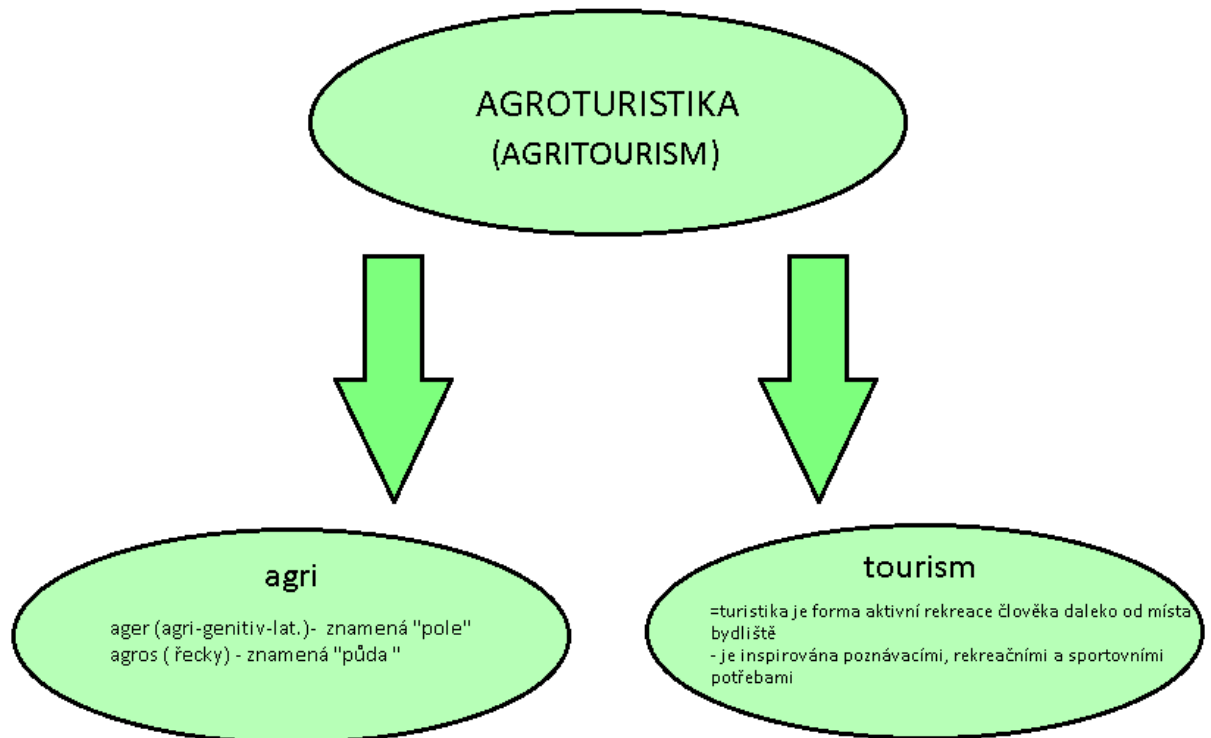
- Otterstedt, C. 2001. Tiere als therapeutische begleiter. Stuttgart. Kosmos. 214 s. ISBN: 3-440-08988-6.
- Pauw, J. 2000. Therapeutic Horseback Riding Studies: Problems Experienced by Researchers. *Physiotherapy*. 86. 523 - 527.
- Pedersen, I., Martinsen, E.W., Berget, B., Braastad, B. O. 2012. Farm animal-assisted intervention for people with clinical depression: a randomized controlled trial. *Anthrozoos*. 25. 60 - 149.
- Pet Partners. Animal-Assisted Activities (AAA) [online]. 2012a. [cit. 2014-17-12]. Dostupné z <<http://www.petpartners.org/page.aspx?pid=319#>>.
- Pet Partners. Animal-Assisted Therapy (AAT) [online]. 2012b. [cit. 2014-17-12]. Dostupné z <<http://www.petpartners.org/page.aspx?pid=320>>.
- Phillip, S., Hunter, C., Blackstock, K. 2010. A typology for defining agritourism: *Tourism Management*. 31. 754 - 758.
- Potter, J. T., Evans, J. W., Nolt, B. H. 1994. Therapeutic horseback riding. *J. Am. Vet. Med. Assoc.* 204. 131 - 133.
- Roberts, L., Hall, D. 2001. Rural tourism and recreation: Principles to practice. Cambridge. CABI Publishing.
- Rynešová, P. 2011. Když kůň léčí duši, aneb metodika hiporehabilitace zaměřená na klienty s duševním onemocněním. *Direkte*. Pardubice. 120 s. ISBN: 978-80-260-2897-0.
- Seberová, L. 30. 1. 2015. pers. comm.
- Serpell, J. A. 2000. Creatures of the unconscious: companion animals as mediators. In: Podberscek, A.L., Paul, E.S., Serpell, J.A. (Eds.), *Companion Animals and Us: Exploring the Relationships between People and Pets*. Cambridge University Press. Cambridge. p. 108 - 121.

- Sharpley, R., Sharpley, J. 1997 . Rural tourism: An introduction. Thomson Business Press. London. p. 165. ISBN: 0-415-1401-02.
- Shurtleff, T. L., Standeven, J. W., Engsberg, J. R. 2009. Changes in dynamic trunk/head stability and functional reach after hippotherapy. Arch. Phys. Med. Rehabil. 90. 1185 - 1195.
- Síbková, L. 13. 2. 2015. pers. comm.
- Smoyak, S., A. 2003. Journal of Psychosocial Nursing a Mental Health Services. Animals helping people- people helping animals: Interview with Kathryn Gress. Thorofare. 18.
- Snider, L., Korner-Bitensky, N., Kammann, C., Warner, S., Saleh, M. 2007. Horseback riding as therapy for children with cerebral palsy: Is there evidence of its effectiveness? Physical & Occupational Therapy in Pediatrics. 27. 5 - 23.
- Sznajder, M., Przezbórska, L., Srimgeour, F. 2009. Agritourism. CABI. Cambridge. p. 301. ISBN 978-184-5934-828.
- Šesták, J. 2007. Chráněná dílna – nástroj k pracovnímu uplatnění a začlenění lidí se zdravotním postižením. Domov sv. Anežky, o. p. s. Týn nad Vltavou. 86 s. ISBN: 978-80-254-0108-8.
- Šťastná Kohoutová, M. 16. 2. 2015. pers. comm.
- Václavík, T. Agroturistika na ekofarmách. Jak na to [online]. Ministerstvo zemědělství České republiky. Brno 2008. [cit. 2014-2-11]. Dostupné z <http://eagri.cz/public/eagri/file/38603/Agroturistika_na_ekofarmach.pdf>.
- Vadnal, K., Košmelj, K. 2006. Social services as supplementary on-farm activity for mentoly disabled people. Farming for Health. Netherlands: Springer. 57 - 72.

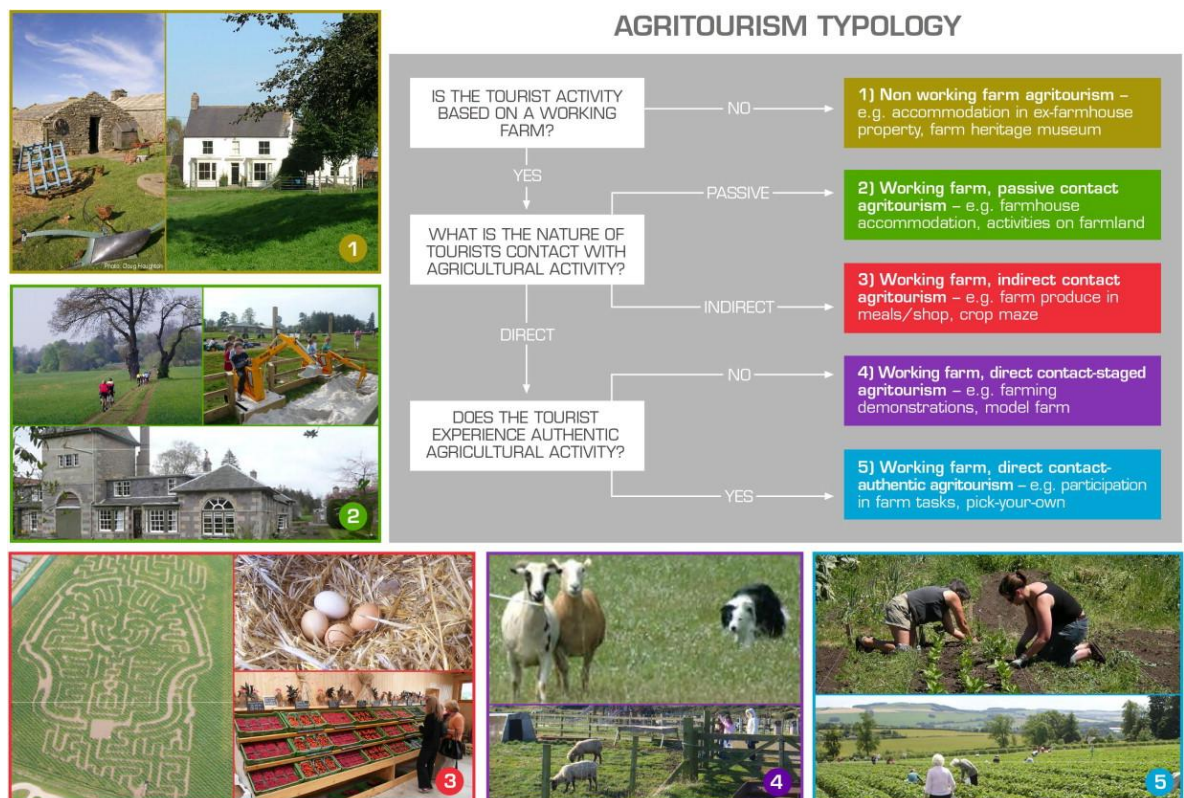
- Vízdalová, H. Welfare zvířat v zooterapii. Mezinárodní seminář o zooterapiích 1.-3.7.2005 v Brně. Sborník příspěvků. Filia. Brno. 2005. s. 17 - 19.
- Von Arbin, C. 1994. Intensive training in riding with disabled children: Importance for proficiency in riding and possible integration. Proceedings of the 8th International Therapeutic Riding Congress. January 17-20 New Zealand. 191 - 194.
- Vyhnálek, M. Kůrková, B. 1995. Účinky provádění hipoterapie. Hipoterapie. 2 (1-2). 14 - 15.
- Wall, G. 2000. Agrotourism. In J. Jafari (Ed.) Encyclopaedia of tourism. London: Routledge. 14 - 15.
- Washington, R. L. 1992. Cardiac Rehabilitation Programmes in Children. Sports Medicine. 14 (3). 164 - 170.
- Wolfe, K., Holland, R. Considering an agritainment enterprise in Tennessee? University of Tennessee Extension Publication PB1648.[online]. 2005. [cit. 2014-14-11]. Dostupné z <<http://www.utextension.utk.edu/publications/pbfiles/pb1648.pdf>>.
- Yack, H. J., Bartels, C., Irlmeier, J., Lehan, A., Voyles, H., Haladay, K., Daly, C. 1997. The effects of therapeutic horseback riding on the quality of balance control in children with attention disorders', Scientific Journal of Therapeutic Riding. 3. 3 - 9.

6 Přílohy

Obr. č. 1 – Původ termínu agroturistika (Sznajder et al., 2009)

Obr. č. 2 – Typologie agroturistiky (Phillip et al., 2010)

**Obr. č. 3 – Speciální madla na hipoterapii, která se nejčastěji používají u malých dětí
(archiv Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře)**

Obr. č. 4 – Hipoterapeutický tým: Ergoterapeut se specializací pro hiporehabilitaci, asistent (zde rodič dítěte), vodič koně a samozřejmě kůň (archiv Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře)

Obr. č. 5 – Kožený opasek slouží k jištění klienta (archiv Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře)

Obr. č. 6 - Aktivita s využitím koní – péče o koně prohlubuje vztah mezi klientem a koněm (archiv Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře)

Obr. č. 7 - Aktivita s využitím koní – děti se učí o koně pečovat (archiv Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře)

Obr. č. 8 - Aktivita s využitím koní – příprava krmiva je jednou ze základních aktivit v péči o koně (archiv Sdružení SRAZ na Toulcově dvoře)

6.1 Seznam příloh

Obr. č. 1 – Původ termínu agroturistika

Obr. č. 2 – Typologie agroturistiky

Obr. č. 3 – Speciální madla na hipoterapii, která se nejčastěji používají u malých dětí

Obr. č. 4 – Hipoterapeutický tým: Ergoterapeut se specializací pro hiporehabilitaci, asistent (zde rodič dítěte), vodič koně a samozřejmě kůň

Obr. č. 5 – Kožený opasek slouží k jištění klienta

Obr. č. 6 – Aktivity s využitím koní - péče o koně prohlubuje vztah mezi klientem a koněm

Obr. č. 7 – Aktivity s využitím koní - děti se učí o koně pečovat

Obr. č. 8 – Aktivity s využitím koní - příprava krmiva je jednou ze základních aktivit v péči o koně